

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI**

**CEMAATE KATILIMI ETKİLEYEN SOSYAL
FAKTÖRLER VE ETKİLERİ: KAYSERİ ERENKÖY
CEMAATI ÖRNEĞİ**

**Hazırlayan
Emine Merve AKSOY**

**Danışman
Doç. Dr. İlkey ŞAHİN**

Yüksek Lisans Tezi

**Mayıs 2016
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı e referans gösterdiğimi belirtirim.

Emine Merve AKSOY

“Cemaate katılımı etkileyen sosyal faktörler ve etkileri: Kayseri Erenköy cemaati örneği” adlı yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisans Üstü tez önerisi ve Tez Yazma Yönergesi’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Danışman

Emine Merve AKSOY

Doç. Dr. İlkey ŞAHİN

Felsefe ve Din Bilimleri ABD Başkanı

Prof. Dr. Abdulvahap TAŞTAN

Doç. Dr. İlkey Şahin danışmanlığında Emine Merve Aksoy tarafından hazırlanan “Cemaate Katılımı Etkileyen Sosyal Faktörler ve Etkileri: Kayseri Erenköy Cemaati Örneği” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

27/05/2016

JÜRİ:

Danışman : Doç. Dr. İlkey Şahin

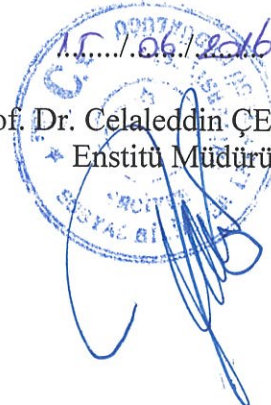
Üye : Doç. Dr. Zeliha Nilüfer Nahya

Üye : Yrd. Doç. Dr. Ahmet Burak Kahraman

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 15/06/2016 tarih ve 13 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

İnsanların ilk doğdukları andan itibaren dâhil oldukları, kolektif olarak paylaştıkları gruplar konusu sosyal hayatın inşası ve anlaşılması için oldukça önemli olan sosyal bir kavramdır. Farklı alanlarda kategorileşen gruplar kendilerine özgü dünya görüşü ve değerlerle sosyal hayatın inşasını ve devamlılığını sağlamaktadırlar. Günlük hayatlarını bu gruplara dâhil olarak sürdüren insanlar için oldukça önemli olan gruplar; dayanışma, etkileşim, iletişim ve dini değerler gibi eylem ve değerlerin yaşandığı sosyal oluşumlardır. Aile, eğitim, siyasi, dini gibi başlıklar altında sınıflandırılan gruplar kolektif karakterlerinin etkisiyle toplumun etkileşim, iletişim ve dayanışmasının baş aktörü aynı zamanda sosyal hayatın inşa edilmesinde güçlü bir yönlendirici olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Her biri kendi içinde oldukça önemli olan gruplar, her geçen gün artan üye sayılarıyla sosyologların ilgisini çekmiş aynı zamanda sosyal hayatın inşası ve organizasyonunun baş aktörleri oldukları için ayrıca önem kazanmışlardır. Modern yaşamla birlikte insanların dine yönelmeleri ve bununla birlikte gelen dini gruplara katılımların artması nedenlerinden dolayı, dini gruplara katılım sebepleri araştırmacıların ilgisini çeken konuların başında gelmiştir. İnsanların hangi sebeplerden ötürü dini gruplara üye oldukları bugüne kadar yapılmış araştırmalarda konuların temelini oluşturmamış, aralarda verilmiş bilgilerden ibaret kalmıştır. Günümüzde var olan dini cemaatlere katılımın sosyal yönden incelenecek olması bu araştırmanın yapılmasını gerekli kılmıştır. Araştırmada sosyal kelimesiyle kastedilen kavramlar; eğitim durumu, cinsiyet, yaş, sosyo ekonomik statü ve gelir düzeyidir.

Çalışma yapılırken, Türkiye’de mensup sayısı oldukça fazla olan Erenköy Cemaati, Kayseri İli içinde inceleme imkânı daha kolay olduğu için örneklem olarak belirlenmiştir. Ayrıca her meslek ve yaş grubundan mensubu bünyesinde bulundurduğu için, statü ile cemaat üyeliği arasındaki ilişkiyi doğrudan anlamaya imkân veren karakteri sebebiyle tercih edilmiştir. Çalışmanın teorik kısmını, cemaatler konusunda alan araştırması yapan Fulya ATACAN’ın Cerrahiler çalışması, Tayfun ATAY’ın Şeyh Nazım Kıbrısı Örneği, Hüsniye TATAR’ın Nuh’un Gemisindekiler, Şerif Mardin’in Din ve İdeoloji ve Mehmet Ali Kirman’ın Yeni Dini Hareketler kitaplarıyla birlikte, dini gruplar hakkında yazılmış tezler kaynak olarak kullanıldı. Nitel araştırma

yöntemleri esas alınarak hazırlanan bu tezde, kartopu örnekleme tekniği, gözlem, katılımlı gözlem ve görüşme teknikleri temelinde, alan araştırması yöntemi kullanılarak elde edilen veriler ışığında, mensupların eğitim düzeyi, sosyoekonomik statüleri, cinsiyetleri ve yaşları gibi sosyal faktörlerin cemaatlere katılımı etkilediği öngörülmektedir.

Başta bu çalışmanın konusunu belirlememde yardımcı olmakla birlikte, çalışmamda emeği büyük olan, tezimi sabır ve titizlikle yöneten, sayesinde çok şey öğrendiğim ve hep minnetle anacağım pek değerli Hocam Doç. Dr. İlkey Şahin'e, çalışmamı yaparken ellerinden gelen desteği yaptıkları için Erenköy Cemaati mensuplarına sonsuz teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan, hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini üzerimden esirgemeyen, tezimi yazma sürecinde her sıkıntıma katlanan çok kıymetli babam Şerafettin, annem Hikmet'e, kız kardeşlerim, Betül Büşra, Hatice Kübra ve özellikle Gül Beyza'ya, varlığı hayatıma anlam katan kıymetli kızım Beril'e en içten teşekkürlerimi sunarım.

Kayseri 2016

Emine Merve AKSOY

CEMAATE KATILIMI ETKİLEYEN SOSYAL FAKTÖRLER VE ETKİLERİ: KAYSERİ- ERENKÖY CEMAATİ ÖRNEĞİ

Emine Merve AKSOY

**Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Mayıs 2016
Danışman: Doç. Dr. İlkey ŞAHİN**

ÖZET

Cemaate katılımı etkileyen sosyal faktörler ve etkilerinin incelenmesi bu araştırmanın temel konusudur. Bu araştırmanın konusu, teorik düzeyde, dini gruplar konusuyla ilgili bugüne kadar yapılan araştırmalar ışığında cemaat ve cemaatleşme etkileşiminin ele alınması, pratik düzeyde ise cemaate katılımı etkileyen sosyal faktörlerin Erenköy cemaati örneğinde teorik çerçeve ile ilişkisi içinde Din Sosyolojisi açısından incelenmesidir. Daha detaylı ifade etmek gerekirse teorik düzeyde dini gruplar, dini grup tipolojileri, cemaat olgusunun günümüze kadar hangi süreçlerden geçerek geldiğinin kuramsal temellerinin araştırılmasıdır. İnsanların hangi sosyal sebeplerden dolayı cemaatlere üye olmayı tercih ettikleri incelenirken, pratik düzeyde, insanların hangi sosyal sebeplerden ötürü cemaatlere üye oldukları Kayseri Erenköy cemaati örneğinde incelenecektir.

Konunun sayılarla ifade edilebilir özelliklerinden ziyade sayılarla ifade edilemeyen nitel özellikleri barındırması ve açıklamadan daha çok anlama ve yorumlamayı gerektirmesi nedeniyle nitel araştırma yöntemi tercih edilmiş, katılımlı gözlem, gözlem ve görüşme teknikleriyle problem anlaşılmasına, yorumlanmaya ve çözülmeye çalışılmıştır. Görüşmeler yapılırken kartopu örnekleme tekniği kullanılmıştır. Kartopu örnekleme tekniği ile cemaatte prestij sahibi kişilerle tanışıldıktan sonra, onların iletişim ağlarına dahil olunmuş ve bu sayede mensupların çoğuyla görüşme imkanı sağlanmıştır. Toplanan veriler sınıflandırılmış, birbiriyle ilişkilendirilmiş ve yorumlanarak analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Grup, Cemaat, Cemaatleşme, Erenköy Cemaati.

**SOCIAL FACTORS THAT AFFECT JOINING RELIGIOUS COMMUNITIES:
KAYSERİ ERENKÖY RELIGIOUS COMMUNITY CASE**

Emine Merve AKSOY

**Erciyes University Social Sciences Institute
Master's Thesis, May 2016
Advisor: Asst. Prof. Dr. İlkay ŞAHİN**

ABSTRACT

The investigation of social factors that encourage participation to religious associations and their effect is the main area of this study. The topic of this research, which aims to express the reasons for joining religious communities that are quite effective at the present time, is theoretically to discuss the interaction of religious associations and forming these associations in the light of researches that have been made up to now, and is practically to investigate the social factors that encourage participation to religious communities with regards to Sociology of Religion, in the example of Erenköy Religious Community. More precisely, in theoretical sense, while these communities will be analyzed within the scope of religious group typologies, the processes that these communities go through and the social reasons why people prefer to be members of these associations; in practical sense, under the effect of which social factors people adhere to these communities will be examined within the example of Erenköy Religious Community Kayseri.

Since the topic includes features that can be measured qualitatively instead of quantitatively and since it requires explanations and interpretations instead of explanations, qualitative research has been selected, and with the help of participative observation, observation, snowball sampling and interviewing, the problem has been tried to be understood, interpreted and solved. In the light of data that has been collected with the use of observation, participative observation and interviews that has taken place in Erenköy Community, social factors that encourage participation to religious associations has been researched. The data collected has been classified, interrelated, interpreted and analyzed.

Key words: Religious communities, Forming Religious communities, Erenköy Religious Community

İÇİNDEKİLER

CEMAATE KATILIMI ETKİLEYEN SOSYAL FAKTÖRLER VE ETKİLERİ: KAYSERİ- ERENKÖY CEMAATİ ÖRNEĞİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI.....	ii
KABUL ONAY	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ	1
I. Konu.....	1
II. Amaç	4
III. Önem	4
VI. Yöntem	4
IV. Literatür Analizi	6

BÖLÜM I

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1. Sosyal Grup ve Cemaat.....	7
2. Dini Grup	10
2.1. Weber ve Dini Gruplar Tipolojisi.....	13
3. Bir Dini Grup Tipi Olarak Cemaat.....	18

BÖLÜM II

ERENKÖY CEMAATİ

1. Tasavvufi Bir Dini Grup Olarak Erenköy Cemaati	26
2.Erenköy Cemaatinin Kurumsal Yapısı	31
3. Geleneksellik ve Modernlik Arasında Ara Bir Yapı Erenköy Cemaatinin Vakıfsal Organizasyonu.....	33
3.1. Zikr:	34
3.2. Dini Sohbet:	37
3.3. Karizmatik Lider ve Ziyaret:.....	38
4. K. Erenköy Cemaati Mensup Tipolojisi:	39

BÖLÜM III

BULGULAR VE ANALİZ

1. Kayseri Erenköy Cemaatine Katılımı Etkileyen Sosyal Etkenler:.....	42
1.1. Eğitim Durumu Ve Cemaate Katılım İlişkisi:	43
1.2. Sosyoekonomik Düzey ve Cemaate Katılım İlişkisi:	44
1.3. Cinsiyet Ve Cemaate Katılım İlişkisi:	47
1.4. Yaş Ve Cemaate Katılım İlişkisi:	48
1.5. Modernleşme ve Cemaate Katılım İlişkisi:.....	50
1.6. Karizmatik Lider ve Cemaate Katılım İlişkisi:	51
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	53
KAYNAKÇA.....	56
ÖZ GEÇMİŞ	60

KISALTMALAR

A.S.	: Aleyhi Selam
c.	: Cilt
C.Ü.	: Cumhuriyet Üniversitesi
Çev.	: Çeviren
H.z.	: Hazreti
İLAM	: İlmî Araştırmalar Merkezi
s.	: Sayfa no
S.	: Sayı
Ün.	: Üniversitesi
v.	: Vefatı
vb.	: Ve Benzeri
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

I. Konu

En az iki kişinin, belli amaçları gerçekleştirmek üzere, belirlenen kurallar içerisinde ve belirli bir süre dâhilinde karşılıklı olarak sosyal ilişkide buldukları birlik olan sosyal gruplar konusu her zaman sosyolojinin en önemli araştırma konularından olagelmıştır. Ortak amaçlar etrafında bir araya gelen insan topluluklarını karşılayan grup kavramı dini bir etkileşim, dini pratikler, ortak inanç esasları etrafında toplanan insan topluluklarını kuşatması halinde dini grup kavramını karşılamaktadır.¹ Özellikle son zamanlarda hem dünyada hem de ülkemizde gündemde olması sebebinin yanı sıra gün geçtikçe insanların daha çok ilgisini çeken ve mensup sayıları arttıkça etki güçleri de artan dini gruplar sosyolojik olarak incelenmesi önemli konuların başında yer almıştır.

Çatışma kuramında olduğu gibi modern yaşamla birlikte dinden uzak bir yaşam tarzı öngörülse bile dini gruplaşma eğiliminin halen var olması ve giderek bu eğilimde artışın olması dini gruplar konusunun var olmasının sebeplerindedir. Yine çatışma kuramının en önemli varsayımlarından birinde olduğu gibi çatışma aynı zamanda dayanışmayı da beraberinde getirir ki bu da çatışmaların kaçınılmaz, hatta gerekli ve yararlı olmasının bir gereğidir. Burada önemli olan çatışmaların yıkıcı değil yapıcı olarak yönetilmesidir. Çatışma kuramı, birbirine düşmanca duygular besleyen tarafların karşılıklı kabul edilebilir sonuçlara ulaşmasına ve ulaşılan bu sonuçların sürdürülebilir olmasına vurgu yapmaktadır.²

Cemaate katılımı etkileyen sosyal faktörler ve etkileri bu araştırmanın temel konusudur. Daha detaylı ifade etmek gerekirse; bu araştırmanın konusu, cemaate katılımı etkileyen sosyal faktörlerin ve söz konusu bu faktörlerle birlikte katılımcıların

¹ Kamil Kaya, “Küçük Gruplar Sosyolojisi”, Fakülte Kitabevi, Isparta 2008, s.49, 129.

² Reha Yılmaz ve Sezai Özçelik, “Çatışma Teorileri Işığında Gürcistan ve Karabağ Çalışmalarının Çözümlemesi”, *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, İstanbul 2012, s.277.

sosyal statülerinin cemaat organizasyonunun şekillenmesine yönelik etkilerini incelemektir. Bu çalışma, katılımcıların eğitim düzeyi, sosyoekonomik statüleri, cinsiyetleri, yaşları, gelir düzeyleri gibi sosyal faktörlerin cemaatlere katılımı etkilediğini ön görmektedir. Araştırma sürecinde gözlem ve görüşme yapılan örneklem grubun özellikleri aşağıdaki tablolarda ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

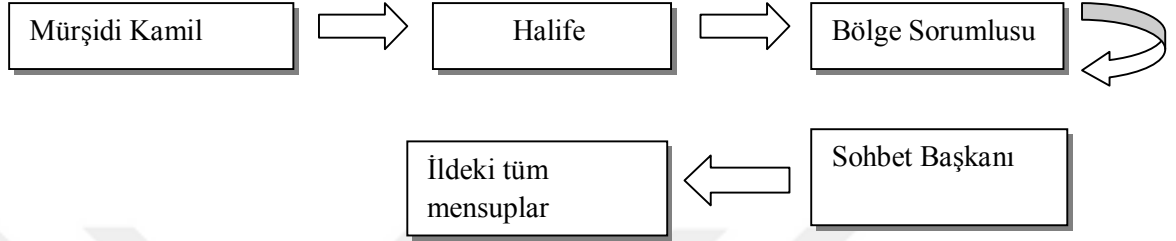
Tablo 1.1. Örneklemin Cinsiyet Ve Yaşa Göre Dağılımı

Cinsiyet		Yaş					Toplam
		15-25	26-35	36- 45	46-55	56 ve +	
Erkek	S	7	6	14	16	10	53
Kadın	S	12	8	14	16	9	59
Toplam	S	19	14	28	32	19	93

Tablo 1.2.Örneklemin Eğitim Durumu Ve Gelir Düzeyi Dağılımı

Gelir Düzeyi		Eğitim Durumu				Toplam
		İlkokul	Ortaokul	Lise	Üniversite	
Alt Gelir Düzeyi	S	6	5	3	-	14
Orta Gelir Düzeyi	S	6	16	13	10	45
Üst Gelir Düzeyi	S	-	8	11	15	34
Toplam	S	15	33	29	16	93

Ayrıca bu çalışma, söz konusu sosyal faktörlerin Erenköy cemaatinin organizasyon şemasını etkilediğini varsaymaktadır. Cemaatin organizasyon şemasını oluşturan teşkilat yapısının en baştan sona doğru şematik gösterimi aşağıdaki gibidir.

Şekil 1. Organizasyon Şeması

Dolayısıyla bu çalışma cemaat üyeliğini etkileyen sosyal faktörler ve bu faktörlerin yansımalarını Erenköy cemaati örneğinde incelemeyi kendisine konu edinmektedir.

Bu araştırmanın temel sorusu şöyledir:

“Kişilerin sosyal statüleri cemaate katılımını nasıl etkilemektedir?” ve “Katılımcıların sosyal statüleri cemaat organizasyonuna yansımaları sonuçları doğrultmaktadır?”

Temel problemlerin oluşumunu etkileyen, dolayısıyla çözümüne de yol gösterecek olan alt problemler şunlardır:

1. Kişilerin sosyoekonomik statüsü cemaate katılımını nasıl etkiler?
2. Kişilerin eğitim düzeyi ile cemaatlere katılımları arasında bir ilişki var mıdır?
4. Cinsiyet ile cemaate katılım arasında bir ilişki var mıdır?
5. Gelir düzeyi ile cemaate mensubiyet düzeyi arasında ilişki var mıdır?
6. Katılımcıların sosyal statüleri cemaat organizasyonuna etki etmekte midir?
7. Kişilerin cemaat üyelikleri toplumsal konumlarına yansımakta mıdır?

II. Amaç

Cemaate katılımı etkileyen faktörleri keşfetmeyi amaçlayan bu çalışmanın temel amacı, bir dini grup olarak cemaate katılımı etkileyen faktörlerin Kayseri Erenköy cemaati örneğinde keşfedilmesini, ortaya konulmasını, anlaşılmasını amaçlamaktadır. Bununla birlikte bu çalışma insanların sosyal statülerinin, ekonomik durumlarının, modernleşmeyle birlikte yaşanan dine yönelik, patronaj³ ağları sebebiyle kurulan ilişkiler, bu sayede sağlanan maddi imkânlar gibi sebeplerin cemaatlere katılma etkilerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Çalışma sosyolojik bir araştırmaya konu olmamış olan Kayseri Erenköy cemaati örneğinde incelenmiştir.

III. Önem

Hayatın giderek bireyselleştiği, modernleştiği öngörülürken, insanların hala dini temelli topluluklar ve gruplar içerisinde dayanışmalar kurmaya çalışması ve örgütlenmesinin ortaya konulacak olması bu çalışmanın önemini artırmaktadır. Günümüzde bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de sayıları gün geçtikçe artan ve birçok insan tarafından tercih edilen cemaatlerin etki güçlerinin artmasına sebep olan mensupların, cemaatleri tercih etme sebeplerinin sosyal açıdan incelenecek olması araştırmamızın önemini ortaya koymaktadır. Bireyselleşme, modernleşmeye karşı olarak cemaatlerin kurumsallaşması, örgütlenmesiyle daha sistematik yapılar olarak üye sayılarını artırmalarının altında yatan nedenlerin ne olduğunun açıklanacak olması çalışmamızın önemini artırmaktadır.

VI. Yöntem

Cemaate katılım ve sosyal etkileşim ilişkisini Kayseri Erenköy cemaati örneğinde ele almayı amaçlayan bu çalışma nitel araştırma yöntemine göre gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma yöntemi, cemaate katılımı etkileyen sosyokültürel dinamikleri derinlemesine anlamayı sağlayışı nedeniyle tercih edilmiştir. Nitel araştırma, “bireylerin yaşamlarındaki rutin ve problematik anları ve anlamları tanımlayan çalışmaları ve çeşitli ampirik materyal setini- vaka incelemesi, kişisel deneyim, içebakış, yaşam öyküsü, görüşme, gözlemsel, tarihsel ve görsel metinler içeren bir yöntem tekniğidir.”⁴Veri

³ Patronaj: Atacan(1990)'ın belirttiği üzere, eşit olmayan bireylerin kişisel karşılıklı ilişkilerle sosyal gruplaşmasına denir.

⁴ Elif Kuş,Nicel- Nitel Araştırma Teknikleri, Anı yay., Ankara 2009, s.77-78.

toplama sürecinde nitel araştırma tekniklerinden olan katılımlı gözlem ve derinlemesine görüşme teknikleri kullanılmıştır. Örneklem kartopu örnekleme ile alınmıştır. Toplanan veriler sınıflandırılmış, birbirleriyle ilişkilendirilmiş ve yorumlanmıştır.

Araştırmanın alanı Kayseri Erenköy cemaatidir. Bu cemaatin halk arasında yaygın olarak bilinen adı ise Osman Nuri Topbaş cemaati veya Topbaşlardır. Kayseri Erenköy cemaati sosyolojik bir araştırmaya konu olmayışı ve statü ile cemaat üyeliği arasındaki ilişkiyi doğrudan anlamaya imkân veren karakteri sebebiyle tercih edilmiştir. Metin içinde K. Erenköy cemaati şeklindeki ifadeyle Kayseri Erenköy cemaati kastedilmektedir. Araştırmada örneklem grubu belirlemek için kartopu örnekleme tekniği kullanılarak, cemaat içinde etkin ve prestij sahibi kişilerle tanışılmış, bu kişilerin iletişim ağlarına dâhil olunmuş, böylece cemaat üyelerinin güveni kazanılmış ve cemaat mensuplarıyla görüşmeler yapılmıştır. Cemaat içinde etkin ve prestij sahibi kişilerin etkileşim ağına dâhil olunduktan sonra bu ağ genişletilmiş ve görüşme yapılan örneklem nihai hacmini almıştır. Ayrıca, görüşme yapılacak kişilerin, cinsiyet, ekonomik durum, meslek gibi kriterleri temelinde bir çeşitlilik sağlaması temin edilmiştir. Kadın sohbet grupları, vakıfları, yaz kursları ve cemaat liderlerinin yılda bir kez il ziyareti toplantıları gibi cemaate katılımı etkileyen faktörlerin, cemaate katılımı nasıl etkilediğini anlamaya olanak tanıyan cemaat etkinliklerine katılmış ve katılımlı gözlemlerle veriler toplanmıştır.

Veriler, Erenköy cemaati mensuplarının toplu olarak bir araya geldikleri, sohbet grupları, cemaat liderleriyle buluşmaları, vakıfları gibi ortamlara belli aralıklarla dâhil olunarak, katılımlı gözlem yöntemleriyle elde edilmiştir. Gözlemler yapıldıktan hemen sonra not tutularak bilgiler kaydedilmiştir. Bununla birlikte cemaat içinde sohbet başkanlığı yapan kadın ve erkeklerle, vakıflarında görev yapan üst düzey yetkilileriyle görüşmeler yapılarak veriler elde edilmiştir. Yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak, görüşmede sorulacak temel sorular önceden belirlenmiştir. Önceden belirlenen sorulara ilaveten başka sorular da görüşmenin gidişatına bağlı olarak o anda belirlenmiştir. Çalışmada kullanılan kendisine has özel kavramlar tırnak içinde belirtilmiştir. Aynen alıntılarda kişilerin isimleri için takma isimler kullanılmıştır. Notlar, bazen görüşme esnasında, bazende görüşmenin hemen ardından not defterine yazılarak görüşmelerde elde edilen veriler kaydedilmiştir. Çalışmada K Erenköy cemaati içinde görüşme yapılan kişiler kimliklerini açıklamak istemedikleri için, isimlerinin baş

harfleri kullanılarak, görüşme sonuçları değerlendirildi. Bunlara ilaveten konu ile ilgili yazılı metinlerin taranması, belgelerin incelenmesi, başka araştırmaların bulgularının taranıp bütünleştirilmesi yoluyla veriler sınıflandırılmış, birbirleriyle ilişkilendirilmiş ve yorumlanarak analiz edilmiştir.

Veri toplama işlemleri 2012 yılının Ağustos ayında başlamış olup 2013 yılının temmuz ayına kadar devam etmiştir. Bir süre ara verildikten sonra 2015 yılının şubat ayında başlanıp 2016 yılının Şubat ayında sona ermiştir. Verilerin bir araya getirilerek yorumlanması 2016 yılının ilk yarısında tamamlanmıştır.

IV. Literatür Analizi

Dini gruplar konusu ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında, Atay'ın(1996) Batı'da Bir Nakşî Cemaati çalışması, Atacan'ın(1990) Cerrahiler kitabı, Tatar'ın(1999) Nuh'un Gemisindekiler kitabı, Mardin'in Din ve İdeoloji çalışması, Kirman'ın Yeni Dini Hareketler kitabı gibi eserlerin var olduğu görülür. Tatlılıoğlu'nun(1995) “ Dini cemaatlerin yapısal fonksiyonel analizi Kayseri ve Ankara illeri Rıfai cemaati örneği” tezi, Yakut'un(2014) “Mensupların bakış açısıyla Gülen cemaati(Polatlı örneği)” tezi, Kuru'nun(1999) “Menzil Nakşiliği merkez cemaati üzerine sosyolojik bir araştırma” tezi gibi çalışmaların var olduğu görülmüştür. Sosyoloji, antropoloji ve din sosyolojisi alanlarında dini gruplar farklı yönleriyle incelenmiş olmakla birlikte doğrudan doğruya cemaate katılımı inceleyen çalışmalara sınırlı düzeyde rastlanmaktadır. Diğer çalışmalarda, çalışmaların direkt konusu olmamış, örneğin Kirman sekülerleşme sürecine aykırı bir gelişme olarak insanların dini gruplara yönelmesinden, Atacan patronaj ilişkilerinin dini gruplara katılımı artırdığından bahsetmesi gibi aralarda verilen bilgilerden ibaret kalmıştır. Bu çalışmada ise doğrudan sosyal faktörlerin cemaate katılımı etkiledikleri incelenecek olması literatüre katkı sağlayacaktır. Dini gruplar farklı yönleriyle araştırmalara konu olmakla birlikte, doğrudan doğruya cemaate katılımı etkileyen toplumsal ve kültürel koşullara dair yeterince çalışma üretilmemiştir. Bu çalışma bu yönüyle önem arz ederek literatüre katkı sağlamayı ummaktadır.

BÖLÜM I

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE:

1. Sosyal Grup ve Cemaat

İnsan sosyal bir varlık olduğu için günlük yaşamını çeşitli gruplarla iletişime geçerek kurarken, bu gruplar sayesinde günlük yaşama katılır ve iletişime geçer. Günlük iş yaşamını, okul hayatını, ibadetlerini, aile hayatını, arkadaş ilişkilerini bu gruplar içerisinde gerçekleştirir. Sosyolojide bu gruplar “sosyal gruplar” başlığı altında incelenir. Bu grupların insanların hayatlarının hemen her alanında var olması ve insanların psikolojilerini, birbirleriyle olan ilişkilerini, tercihlerini, dini yaşamları gibi konuları birebir etkilemeleri sosyal gruplar konusunu sosyolojinin her zaman en önemli konularından birisi yapmıştır.

İnsan hayatında büyük öneme sahip olan ve bir toplumun devamlılığını sağlayan sosyal gruplar ilk başta aile olmak üzere, arkadaş grubu, siyasi gruplar, ekonomik gruplar, dini gruplar gibi ayrı kategorilere ayrılarak insanların çeşitli konularda ortak payda da birleşmelerini sağlamaktadırlar.⁵

Bu kategorilerin her biri insan hayatını her yönüyle etkilediği için sosyolojik olarak incelenmeleri oldukça önemlidir.

Sosyal grup, en az iki kişinin, belli amaçları gerçekleştirmek üzere, belirlenen kurallar içerisinde, ortak amaç ve değerleri olan ve belirli bir süre dâhilinde karşılıklı olarak sosyal ilişkide buldukları birlikteliktir.⁶ Sosyal gruplar, grup üyelerinin sayısına göre büyük grup, küçük grup; grubun süresine göre geçici grup, sürekli grup, bireyin gruba katılımına göre; resmi grup, resmi olmayan grup olarak kategorilere ayrılmıştır. Bu kategorilere ilave olarak bireyin kendi iradesiyle katıldığı grup, bireyin irade dışı

⁵ Abdurrahman Kurt, Celalettin Çelik, Niyazi Akyüz, *Din Sosyolojisi*, (Editör; Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu), Grafiker yay., Ankara 2013, s.464- 466.

⁶ Kaya, *Küçük Gruplar Sosyolojisi*, s.41

katıldığı grup ve son olarak sosyal ilişki tipine göre birincil grup ve ikincil grup olmak üzere çeşitli kategorilere ayrılır.⁷ Sosyal ilişki tipine göre belirlenen birincil grup ve ikincil grupların belirlenmesinde etkileşimin samimi olup olmayışı, dayanışmanın organik olup olmayışı gibi faktörler belirleyicidir.

Birincil grup, aile, dostluk, kardeşlik gibi üyeleri arasında yüz yüze samimi ilişkilerin olduğu gruptur. İnsan toplumlarının devamının geniş ölçüde birincil ilişkilere bağlı olmasından ve insanların en temel ilişkilerini bu gruplarda gerçekleştirmesinden ötürü bu grupların önemi oldukça büyüktür. Örneğin; bir birey aile de her yönden yetişir, her türlü bakımı yapılır ve kültür aktarımı gerçekleşir.⁸ Yüz yüze samimi ilişkinin hâkim olduğu birincil gruplarda radikal normlar ve davranış kalıpları bulunmaz.

Birincil grup ilişkileri tamamen rasyonel motiflere de dayanmaz. Dostluk ve sevgiyle oluşan bir grup veya mistik bağlanışlara dayanan dini birliklerde akılcı olmayan motiflere sıkça rastlanır. Ayrıca örf ve adetlerin irrasyonel unsurları, sevgi ve bağlılık gibi konular akılcı olmayan görünümeler olarak bu ilişkilerde yer almaktadır.⁹

Samimi bir etkileşim ve dayanışmayla ilişkilendirilen birincil grupları kavramsallaştırmak için Tönnies cemaat kavramını kullanır. Tönnies'e göre cemaat, "insanlar arasındaki sıkı, duygusal ve yüz yüze bağların, belli bir yere mekâna bağlı olmanın, atfedilmiş bir toplumsal statünün, homojen ve düzenlenmiş bir topluluğun dünyasıdır."¹⁰ Tönnies'e göre cemaatte toplumsal ilişkilerin altında yatan irade tipi organiktir. Organik iradenin izlerini taşıyan ilişkileri sadece topluluktaki aile, akrabalık, komşuluk grupları arasında yaşanan samimi duygular ağında değil şehirlerdeki sanat, din gibi gruplaşmalarda da gözlemlemek mümkündür. Ayrıca cemaat tipi ilişkilerde sadece sevgi, uyum değil aynı zamanda çatışma, otorite ve itaat gibi unsurlarda bulunur.¹¹ Cemaatteki ilişkiler yüz yüze samimi ve süreklidir. Cemaatteki insanlar birbirlerini çok iyi tanır, insanlar birbirlerine günlük etkileşimleriyle, akrabalık ve arkadaşlık

⁷ Ünver Günay, "Gruplar Sosyolojisi ve Günümüz Türkiye'sinde Dini Gruplar", *Toplum Bilimleri Dergisi*, 4/7, 2010, s.13-14; Müzeyyen Gönüllü, "Grup ve Grup Yapısı", *C.Ü.İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2/7, 2001, s.194.

⁸ Gülay Cezayirli, "Dini Grup ve Toplumsal Grup", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37/1, 1997, s.368.

⁹ Hans Freyer, *İçtimai Nazariyeler Tarihi*, (Çev. Tahir Çağatay), Ankara, 1977, s.181- 182.

¹⁰ Marshall Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev., Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1999, s.263.

¹¹ Sezgin Kızılcıkelik, *Sosyoloji Teorileri/1*, Emre yay., Konya 1994, s.340- 341.

bağlarıyla bağlıdır.¹² Birincil grupların yüz yüze samimi etkileşimi, organik dayanışmaya dayalı yapılarına karşı ikincil gruplar da ilişki ve etkileşim biçimi daha resmi ve formeldir.

İkincil gruplar, üyeleri arasında resmi ilişkinin var olduğu, bu ilişkinin kurallarının yasalar aracılığıyla belirlendiği gruplardır. Siyasi gruplar ve sendika örneğinde olduğu üzere bu gruplarda bireysel çıkarlar ve amaçlar etkilidir ve bu amaçlar yasa ve yönetmeliklerce belirlenir.¹³ İkincil gruplar kavramsallaştırmasının Tönnies'teki karşılığı cemiyettir. Tönnies'e göre cemiyet, "kentleşmeyle, sanayi yaşamıyla, heterojenlikle ve kişilik- dışı olmakla ilişkilendirilmeye başlanmış bir kavramdır."¹⁴ En genel anlamda Tönnies, rasyonel iradenin kaynağını oluşturduğu insan birlikteliğini cemiyet olarak kavramsallaştırır. Toplumdaki ilişkilerde gözlenen rasyonel irade ise insanın yapay bir dünya üretme kapasitesine işaret eder. Rasyonel irade bizi düşüncenin çizdiği yolu takip etmeye yönlendirir bunun için karşımıza soyut hedefler koyar ve o hedefe varmamız için kendimize uygun araçlar geliştirmemizi sağlar. Kısaca rasyonel irade bizi yaşatmaya değil, imal etmeye yöneltir.¹⁵

Cemaat ve cemiyet kavramları Tönnies'in toplumsal değişmeyi açıklamak ve etkileşimdeki değişmeyi açıklamak için kullandığı kavramlardır. Cemaatteki yüz yüze ve samimi ilişkilerin aksine cemiyette ilişkiler daha resmi olduğundan insanlar birbirlerine yabancıdırlar. Cemaatte ilişkilerin evliliğe veya kan bağına dayalı olmasından dolayı ve cemiyette de kişisel çıkarlar olduğu için cemaatte olan ortak amaç duygusu cemiyette daha zayıftır. Benzer bir biçimde birincil gruplarda üyeler arasında güçlü bir dayanışma bağı bulunup ilişkiler çoğunlukla yüz yüze ikincil gruplarda ilişkiler resmi ve oldukça biçimseldir. Tönnies'in cemaat ve cemiyet kavramları birer tipoloji olup etkileşim biçiminin organik ve yüz yüze olması ya da formel olması durumuna dayalı bu tiplerle şehirli ortamda da karşılaşılabilir yani modernleşmiş bir yapı içerisinde de geleneksel bir yapı olan cemaatle karşılaşılabilir. Tönnies'in cemaat ve cemiyet kavramları farklı yoğunluklarda olmakla birlikte bir arada da bulunabilmektedir.¹⁶ Örneğin formel ilişkilerin hâkim olduğu modern bir kentli yapı

¹² Kızılcılık, *Sosyoloji Teorileri/1*, s.340- 341.

¹³ Kaya, *Küçük Gruplar Sosyolojisi*, s.140- 141.

¹⁴ Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, s.263.

¹⁵ Kızılcılık, *Sosyoloji Teorileri/1*, s.342.

¹⁶ Kaya, *Küçük Gruplar Sosyolojisi*, s.148.

içerisinde cemaat tipi topluluk örgütlenmeleriyle karşılaşılabilir. Ya da aynı yapı hem cemaat hem de cemiyet özelliğini taşıyabilmektedir ki bunun tipik örneğini Türkiye'deki dini cemaatler oluşturmaktadır.¹⁷

2. Dini Grup

Ortak amaçlar etrafında bir araya gelen insan topluluklarını karşılayan grup kavramı dini bir etkileşim, dini pratikler, ortak inanç esasları etrafında toplanan insan topluluklarını kuşatması halinde dini grup kavramını karşılamaktadır. Dini gruplarda birincil grup özellikleri ve ikincil grup özellikleri aynı anda bulunmaktadır. Yüz yüze samimi etkileşimle karşılaşılabilirdiği gibi formel bir yapılanma ve kurumsallaşmayla da karşılaşılabilir. Modern toplumsal yaşamda dini grupların mensubu olmak ya da gruplara üyelik doğal üyeliklerin(aile, akrabalık gibi) ötesinde rasyonel seçime dayalı olarak gerçekleşmektedir. Bu gruplarda mensuplar dini bir inanç ve dayanışma ağı içerisinde samimi ve yüz yüze etkileşim kurabildikleri gibi ikincil ilişkilere de sahiptirler.

Dini grup kavramı Gönüllüye göre “Tanrı ile insan arasında örüntüleşmiş ilişkiyi paylaşan kişiler tarafından oluşturulmuş gruplardır.”¹⁸ Bu özellikleri bahsedilen dini gruplar kendi içerisinde farklı tipolojiler altında ele alınmıştır. Konuyla ilgili literatüre bakıldığında sosyoloji literatüründe genellikle dini grup ve dindarlık tipolojilerinden bahsedilmektedir. Sosyolojide dini grup tipolojileri din sosyologları tarafından farklı tipolojiler altında ele alınmışlardır. Modernleşmenin ivme kazandığı dönemlerde dini hayat ve yapıdaki dönüşümleri anlatmak için grup tipolojilerine sosyolojide büyük önem verilmiştir. Modernleşmenin gelişmesiyle birlikte modern ve geleneksel arasındaki zıtlık ve çelişkileri de yansıtabilecek biçimde çok sayıda dini grup tipolojileri geliştirilmiştir.¹⁹ Tipolojiler özelde batı toplumlarının sosyal kültürel ve dini hayatının yapılanmalarını ortaya koysa da birer kavramsal soyutlama olarak ve bir analiz aracı olarak farklı toplumların dini gruplaşmalarını anlamamıza olanak tanımaktadır.²⁰ Fakat

¹⁷ Ramazan Yelken, “Geç Modern Dönemde cemaat olgusuna teorik bir yaklaşım (Cemaat sosyolojisi)”, Sakarya Üniversitesi, 1998, s.78- 80

¹⁸ Müzeyyen Gönüllü, “Grup ve Grup Yapısı”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.2, S.1, 2001, s.194.

¹⁹ Ahmet Faruk Kılıç, “Din Sosyolojisinde Dini Grup Tipolojileri”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2007, s.37- 38.

²⁰ Kılıç, s. 40.

tipolojiler birer soyutlama araçları oldukları için batı veya doğu şeklinde keskin bir ayrım yapılamayabilir.

Olaylar ve olgular hakkında teorik açıklamalar geliştirilebilmesi ve analitik karşılaştırmalar yapılabilmesi amacıyla sıkça kullanılan bir araştırma ve açıklama yöntemi olarak tipoloji, toplumsal dünyada gözlenen nesnelere, grupları, davranış şekillerini ve kültürel değerleri, aralarında soyut örnekler, tiler seçerek kategorileştirirken kullanılan iki ya da daha fazla ideal tip dizisine verilen addır.²¹

Tipoloji, din, dindarlık ve dini grupları anlayabilmek için metodolojik bir araç olarak sosyolojide kullanılmıştır. Dinin tipolojik olarak incelenmesi denilince akla gelen ilk isim Joachim Wach'tır. Joachim Wach, savaşçı dinler, tüccar dinler ve köylü dinlerinden oluşan inançlar tipolojisi; yerel, ırki, milli kültürler ve aile kültürleri üzerine kurulan kültürler tipolojisi; kurucu, reformcu, peygamber, elçi, kâhin, veli, rahip, büyücü gibi dini otorite tipolojisi bunlar arasında en çok bilinendir.²² Yine din sosyolojisinde önemli bir isim olan Gabriel Le Bras'ın tipolojisi, koyu dindarlık, dini pratikleri düzenli olarak yerine getirenler, sadece hayatın doğum, ölüm, evlenme gibi önemli alanlarındaki "geçiş ayinlerini" gözetenler ve dini hayata kayıtsız ve yabancı olanlar şeklinde bir ayrımı söz konusudur.²³ G. Mensching'in dindarlık üzerine geliştirdiği tipolojisi ise, göçebe, asalet, köylü ve burjuva dindarlığı şeklindedir.²⁴ Yine bir başka sosyolog M. Argyle dindarlık tipolojisini, tutucu, Protestan, sekt ve liberal dindarlık şeklinde sınıflandırmıştır.²⁵

Ülkemizde de din sosyolojisi alanında dindarlık tipolojilerinden bahsedilmektedir. Örneğin, Taplamacıoğlu'nun dini hayatın ne ölçüde yaşandığıyla ilgili yaptığı araştırmasında geliştirdiği tipolojisi, gayri amil zümre, idare-i maslahatçı zümre, dini bütün ve amil zümre ve son olarak sofî zümresi din sosyolojisi şeklindedir.²⁶ Günay dindarlığı dini yaşayış şiddeti ve dini yaşayış biçimi olarak sınıflandırmıştır. Günay birinci boyut olarak isimlendirdiği dini yaşayış şiddetine göre dindarlığı ateşli dindarlık, düzensiz dindarlık, mevsimine göre dindarlık, oportünist(fırsatçı) dindarlık ve ilgisiz

²¹ M. Ali Kirman, Yeni Dini Hareketler Sosyolojisi, Birleşik Yay., Ankara 2010, s.103.

²² Kurt, Çelik, Akyüz, *Din Sosyolojisi*, s.92.

²³ Zehra Cemile Köroğlu, "Türkiye'de Dini Hayatın İncelenmesi: Bütüncül Bir Yaklaşım", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.1, S.2, 2012, s.92.

²⁴ Gustav Mensching, "Din Sosyolojisi", (Çev. Mehmet Aydın), Tekin Yay., Konya 1994, s.253.

²⁵ Köroğlu, *Türkiye'de Dini Hayatın İncelenmesi: Bütüncül Bir Yaklaşım*, s.92.

²⁶ Köroğlu, s.92.

dindarlık olmak üzere beş kategoride incelemiştir. İkinci boyut olarak isimlendirdiği dini yaşayış biçimini ise geleneksel halk dindarlığı, seçkinlerin dindarlığı, laik dindarlık ve transizyonel(geçiş) dindarlığı olmak üzere dört kategoride incelemiştir.²⁷Yapıcının dindarlık üzerine yaptığı tipolojisi ise, dinin bireysel ve toplumsal görüntülerine dayalı tipler, dinsel yaşayışın sosyo- kültürel yapıda kazandığı anlam ve muhtevaya bağlı tipler, dinin ibadet boyutu üzerine vurgu yapan tipler ve son olarak dindarlıkla kişilik arasındaki ilişkiye atıf yapan tipler şeklindedir.²⁸

Zikredilen dindarlık tipolojilerine ilaveten doğrudan dini grup tipolojileriyle de sosyolojide karşılaşılmaktadır. Dini grup tipolojileri deyince akla ilk Weber gelmektedir. Weber, Alman anlayıcı geleneğinin önemli temsilcilerinden birisidir. Sosyolojinin konusunu toplumsal eylemi incelemek olarak açıklayan Weber bürokrasi, kapitalizm, otorite gibi konular üzerinde çalışmış ve bunları genellikle tipolojik metodolojik kapsamı bağlamında incelemiştir. Weber'e göre sosyolojinin yöntemi, yorumcu- anlamacı sosyolojidir.²⁹ Bu bakımdan Weber'in konuları incelerken kullandığı temel yöntemi anlayıcı yöntem olup, bu konuları anlayıcı yöntem bağlamında tipolojiler geliştirerek incelemiştir. Weber anlayıcı sosyolojik geleneği takip etmiş ve bu konuları yukarıda zikredildiği gibi tipolojik metodolojik olarak incelemiştir. Verstehende, Weber'in anlayıcı sosyolojik geleneğini karşılamak üzere kullandığı bir kavramdır. Verstehende anlayıcı sosyoloji Weber'e göre, insanın sosyal eylemleri ve bu eylemlerin içerdiği anlamlar, o eylemi yapan kişilerin hangi niyetle o eylemi yaptığını anlamak için önemli bir sosyoloji yöntemidir. Ona göre davranış, aktörün bir anlam yüklediği sürece sadece fiziksel bir harekettir. Weber'e göre sosyolojik bir analiz, “ancak, eylemlerin aktörler için ifade ettiği anlamlar bilindikten sonra

²⁷ İbrahim Yenen, “Zaman ve Dindarlık İlişkisi: Ramazan Dindarlığı”,*Ekev Akademi Dergisi*, Y.19, S.62, 2015, s.605.

²⁸ Asım Yapıcı, “Türk Toplumunda Cinsiyete Göre Dindarlık Farklılaşması: Bir Meta Analiz Denemesi”,*Fırat Üniversitesi İlahiyat Dergisi*, C.17,S.2,2012,s.5-7.

²⁹ Sezgin Kızılcıkelik, “Sosyoloji Teorileri”,Konya 1994, Yunus Emre yay.,s.250; Max Weber, *Din Sosyolojisi*, (Çev. Latif Boyacı), Yarı Yay., İstanbul 2012, s.12-13, 29-31; Günter Kehrler, Max Weber, Yasin Aktay vd., *Din Sosyolojisi*, Vadi Yay., (Der: Yasin Aktay-M. Emin Köktaş, Çev: M. Emin Köktaş, Abdullah Topçuoğlu, Yasin Aktay vd.), Ankara 1998, s. 59.

yapılabilir.”³⁰Weber söz konusu anlayıcı metodolojik geleneği bağlamında ideal tip kavramlarına yukarıda zikredildiği üzere sıklıkla yer vermiştir.

Weber’in sosyolojiye en önemli katkılarından biri ve aynı zamanda sosyolojik olayları açıklarken kullandığı yöntem ideal tip olarak bilinir.

*İdeal tip, herhangi bir değer yargısıyla ilgisi olmayan az çok var olan bazen de var olmayan birçok somut olguların özelliklerinin sentezi olarak analitik bir yapı içinde düzenlenmiş ve birleştirilmiş soyut bir zihinsel yapıdır.*³¹

İdeal tip kavramı içerisinde zikredilen ideal herhangi bir değer bildirmez, bundan daha ziyade daha çok bir soyut kavramsallaştırma biçimini anlatır. “İdeal tipin işlevi benzerliklerini veya farklılıklarını saptamak onları en tartışmasız biçimde kavramlarla betimlemek ve onları nedensel olarak anlamak ve açıklamak amacıyla ampirik gerçeklik ve karşılaştırmadır.”³²Olaylar ve olgular hakkında teorik açıklamalar geliştirilebilmesi ve analitik karşılaştırmalar yapılabilmesi amacıyla sıkça kullanılan bir araştırma ve açıklama yöntemi olarak tipoloji, toplumsal dünyada gözlenen nesnelere, grupları, davranış şekillerini ve kültürel değerleri, aralarında soyut örnekler, tipler seçerek kategorileştirirken kullanılan iki ya da daha fazla ideal tip dizisine verilen isimdir.³³İdeal tipler kavramı içerisindeki ideal kavramı her ne kadar değer yüklenen bir anlamı karşılıyor gibi gözükse de aslında durum bundan biraz daha farklıdır, bu kavram idealize etmek için kullanılmaz. Örneğin peygamberler için kullanıldığı gibi inanmayanlar içinde kullanılabilir. İdeal tipler herhangi bir sosyal olguyu anlayabilmek için sosyologun kafasında oluşturduğu zihinsel kategorilerdir.³⁴

2.1. Weber ve Dini Gruplar Tipolojisi

Weber, din sosyolojisi yaklaşımı bağlamında kilise- sekt, ortodoksi- heterodoksi, büyücü- rahip- peygamber tipolojilerinden bahsetmiştir. Dini gruplar tipolojisi dikkate alındığında ilk akla geleni ise kilise ve sekt tipolojisidir. Weber’e göre kilise bütün toplumu kuşatan zorunlu bir kurumdur ve içine doğulduğu için ona ait olunur. Kilise

³⁰ Abdurrahman Kurt, “Weber’in İslam Görüşü Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19/1, 2010, s.3.

³¹ Kızılcıkelik, *Sosyoloji Teorileri/1*, s.250.

³² George Ritzer, *Sosyoloji Kuramları*, (Çev. Himmet Hülür), De ki yay., Ankara, 2013, s.75.

³³ Kirman, *Yeni Dini Hareketler Sosyolojisi*, s.103.

³⁴ Kurt, *Weber’in İslam Görüşü Üzerine Bir Değerlendirme*, s.3.

hijerarşik bir organizasyondur, bu sebeple kilise “bir resmi karizmanın yöneticileri ve mensuplarından” oluşur ve “profesyonel ruhbanlık” tarafından yönetilir. Kilise özünde siyasetle ilişkisiz bir kurum olmayacak kadar toplumla iç içe geçmiştir.³⁵Weber’e göre sekt, kilisenin tersine küçüktür; üyelerini dönme yoluyla toplayan evanjelik bir gruptur; devlete ve topluma karşı radikal bir duruşa sahiptir. ³⁶

Yine Weber’e göre sekt kilisenin aksine içine doğulan bir kurum değildir. Bundan daha ziyade bireylerin kendi rasyonel seçimleriyle ilgili içine dâhil oldukları dini bir örgütlenme biçimidir.

Sektlerin katı iç ahlakı, sekter olmayan dünyaya karşı davranış için bir modeldir. Eğer sekt, kendine özgü bir toplu düzeni kurduğu coğrafi bir izolasyona yönelirse, ancak o zaman toplumun talepleriyle(askere gitme, resmi tatil günlerine uyma v.s.) kaçınabilir, Utah’daki Mormonlar ve Shaker’ler gibi diğer daha küçük sektlerin yaptığı gibi. Fakat bununla birlikte birçok toplumda böyle gönüllü izolasyon mümkün değildir. Bu durumda ya toplumla uyum yoluna gidilir veya sekt, coğrafi izolasyon yerine sosyal izolasyona yönelmeyi dener.³⁷

Dolayısıyla sekt kapalı içe dönük bir yapıyı tercih edebileceği gibi, diğer gruplarla etkileşime sahip bir yapıyı da temsil edebilir. Bu çerçevede olmak üzere sektler, mensuplarının çocuklarının dini eğitimlerini karşılayacak düzenlemelerde bulunurlar. Çünkü günlük hayatta çocukları dini yaşantıdan uzaklaştıracak birçok unsur bulunmaktadır. ³⁸

Weber’in dini gruplar tipolojisi bağlamında değerlendirilebilecek olan bir diğer kavramıysa ortodoksi ve heterodoksidir.

Ortodoks, kendini çoğunluğun inancını temsil eden merkezi din anlayışıyla ve egemen siyasal güçle özdeşleşen dinsel yorum, asıl doğru öğretiyi savunduğu ve doğru kabul edilebilir inançların temsilcisi olduğu iddiası olarak açıklanan tipolojidir. Bu durumda merkezi din anlayışının dışında kalan görüş ve akımlar ise heterodoksi olarak görülmüştür.³⁹

³⁵ Michael Cook, “Max Weber ve İslam Mezhepleri”, (Çev. Celalettin ÇELİK) *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2004, IV, s.2.

³⁶ Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, s.501.

³⁷ Günter Kehr, Max Weber, *Din Sosyolojisi*, (Der: Yasin Aktay- M. Emin Köktaş, Çev: M. Emin Köktaş, Abdullah Topçuoğlu, Yasin Aktay vd.), Vadi Yay., Ankara 1998. s. 59.

³⁸ Kirman, *Yeni Dini Hareketler Sosyolojisi*, s.87.

³⁹ Şinasi Gündüz, “Dinlerde Ayrılık ve Çatışma: Ortodoksi-Heresi Kavgası”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.9, 2004, s.10.

Weber'e göre ortodoksi ve heterodoksi arasında güç çatışması vardır. "Kendini çoğunluğun inancını ifade eden merkezi din anlayışıyla ve egemen siyasal güçle özdeşleştiren dinsel yorum, asıl doğru öğretiyi savunduğu ve doğru ve kabul edilebilir inançların temsilcisi olduğu iddiasıyla kendisini ortodoks olarak tanımlamıştır."⁴⁰ "Heteredoksi ise doğal olarak ortodoks olmayan manasına gelmektedir."⁴¹ Weber, sekt ve kilise, ortodoksi ve heterodoksi gibi dini grup kavramsallaştırmalarını ele alırken bunlarla birlikte büyücü, rahip, peygamber gibi otorite tipleri de bu açıklamalarında önemli bir yer tutar.

Büyücü, rahip ve peygamber Weber'in dini grup tipolojileri içerisinde sıklıkla vurguladığı önemli tiplerdir. Weber'e göre peygamber vahiy taşıyıcısı, büyücü büyüsel araçlarla şeytanları baskılayan kişi ve son olarak rahip ise ibadetler aracılığıyla tanrıyı etkileyen profesyonel görünümlü görevlilerdir.⁴² Weber Peygamber'i karizmatik devrimci bir otorite tipi olarak sunar. Karizmatik otoritenin Weber'de karşılığı peygamberdir yani yeniliği getiren, dini grubu kuran kişidir. Rahip ise profesyonel uzmandır yani aslında Weber rahiple kilise ile peygamberi ise sektle ilişkilendirir. Karizma vahiy taşıyıcısı, büyücü büyüsel araçlarla şeytanları baskılayan kişi ve son olarak rahip ise ibadetler aracılığıyla Tanrıları etkileyen profesyonel görevlilerdir. Weber büyücü ve rahibi birbirinden farklılaşan iki tip olarak ortaya koyar.

Büyücü ve rahip arasında öngördüğü farklılıklardan ilki; büyücüler rasyonel davranmaz, eğitilmiş değildirlere buna karşılık rahipler ise kurumsallaşmış yapıyı devam ettiren kimselerdir. İkinci fark, rahipler, büyücülerin bireysel ve ara sıra gösterdikleri çabaların aksine tanrıları etkilemekle ilgili düzenli ve sistematik biçimde organize olmuş ve sürekli bir teşebbüsün uygulayıcıları için kullanılabilir.⁴³ "Ve son olarak üçüncü fark ise, peygamber büyücü gibi kendi gücünü sadece (Tanrı vergisi) kişisel kabiliyetlerine dayanarak kullanır. Bununla birlikte büyücünün aksine peygamber kesin vahiyler tebliğ eder ve onun misyonunun özü büyü değil, doktrin ya da emirdir."⁴⁴

⁴⁰ Şinasi Gündüz, s.10

⁴¹ Utku Aybudak, "Nakşibendiliğin Politik Evrimi Ve İskender Paşa Cemaati", Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2014(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), s.15

⁴² Weber, *Din Sosyolojisi*, İstanbul 2012, s.121.

⁴³ Max Weber, s.121.

⁴⁴ Max Weber, s.142-143.

*Karizma terimini sosyolojiye dâhil eden kişi Max Weber'dir. O, bu terimi, yoğun olarak, iktidarın ve gücün meşrulaştırılma türlerini açıklamak için kurduğu hâkimiyet sosyolojisi alanında kullanır. Dini otoriteyi kullanma yetkisini ellerinde bulunduran şahısların, bunu, karizma sayesinde kullandığını belirtir.*⁴⁵

Weber peygamberi karizmatik bir otorite olarak tasvir eder. Karizma Weber'e göre, bir insanın sıradan insanlardan ayrı bir yerde durmasını ve doğüstü insanüstü ya da en azından istisnai güçler veya niteliklerle donatılmış olarak görülmesini sağlayan belli bir kişilik özelliğidir.⁴⁶ Weber'e göre karizmatik hâkimiyet yasalar ve geleneklere değil, kutsallık, kahramanlık veya bazı olağanüstü nitelikler isnat edilen bir kişiye bağlılıkla karakterize edilir. Karizmatik bir lider ancak; mesajı yeni doktrini kendi grup ya da sınıf çıkarlarına uyduran güçlü toplumsal gruplar tarafından sahiplenildiğinde başarılı olur.⁴⁷ Karizmatik lidere isnat edilen kutsallık, kahramanlık veya olağanüstü nitelikler, o lidere Tanrı tarafından verilmiş olabilir veya "şeyh uçmaz mürit uçurur" sözünde olduğu gibi müritler liderlerine bu özellikleri, onda bu özellikler olmadığı halde, isnat ederler. Atayın Şeyh Nazım Kıbrısı tarikatı örneğinde bahsedildiği üzere dini grup mensupları Şeyh'i "peygamber'in manevi mirasçısı" olarak görürler. Peygamberin gücü bu yüzyılda onda belirmiştir. Atayın bu ifadesi Şeyh'in karizmasına işaret etmektedir. Atay'a göre Weber'in "karizma" ve "karizmatik otorite" kavramları, "şeyhi sıradan insanlardan ayırıştırarak insanüstü ve doğüstünün alanına çıkararak belli özelliklerle bezeli olan kişilik yapısına tam olarak uyar."⁴⁸ Weber ayrıca karizma kavramını, "şahsi karizma" ve "fonksiyon karizması" olarak iki bölümde inceler.⁴⁹ Şahsi karizma, dini tecrübeyi yaşayanın şahsıyla belirir, fonksiyon karizması ise daha ziyade dini grupların tarihi içerisinde sonradan önem kazanmıştır. "Şahsi karizma daha ziyade heyecana hitap edip, müminin toptan itaatini gerektirdiği halde fonksiyon karizması daha akli olup, sınırlı ve ölçülü bir itaat ister."⁵⁰

Yukarda sayılan karizma çeşitlerine ilaveten bir de, karizma sahibi kişiye etrafındakiler tarafından yüklenen veya onda görüldüğü zannedilen güç karizması vardır. Atay Şeyh

⁴⁵ Niyazi Akyüz, *Dinin Örgütsel İklimi Dini Gruplar*, Gündüz yay., Ankara 2007, s.76.

⁴⁶ Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, s.387.

⁴⁷ S. Turner Bryan, *Max Weber ve İslama Eleştirel Bir Yaklaşım*, Vadi Yay., Ankara 1991, s. 54-56.

⁴⁸ Tayfun Atay, *Batı'da Bir Nakşi Cemaati Şeyh Nazım Kıbrısı Örneği*, Berfin Yay., İstanbul 1996, s. 83-84.

⁴⁹ Niyazi Akyüz, "Dinlerin Teşekkülünde Dini Liderlerin Karizması", Ankara Üniversitesi Dergisi, 2000, C. 41, S. 1, s.284.

⁵⁰ Akyüz, *Dinin Örgütsel İklimi Dini Gruplar*, s.76-77.

Nazım Kıbrısı incelemesinde bu durumu şöyle açıklar; müritlerin şeyhin manevi gücüne olan inançları vardır. Müritler şeyhin İslami bağlamda tam ve herkesin üstünde bir otoriteye sahip olduğu ve onun bereket ve keramet sahibi olması iddiasıyla meşrulaştırırlar. Şeyhe bağlı olanların ona atfettikleri keramet örnekleri saymakla bitmez; şeyh'i rüyalarında görmeleri, özel bir problemin çözümünde onlara tavsiyede bulunması, vb. Atay'ın alan çalışmasındaki izlenimi Şeyhin manevi kudretine atfedilen olayların ortaya atılmasında ve daha sonra bunların keramet örnekleri olarak yayılmasında aktif rolü şeyhin değil müritlerin oynadığıdır. Bir başka deyişle, müritler şeyhi bereket ve keramet sahibi kutsal bir şahsiyet yapmaktadırlar.⁵¹ Peygamberin vefatından sonra sistemleşen kurumun varlığını sürdürebilmesi için gerekli şartlardan birisini; Weber'in deyişiyle karizmanın rutinleşmesi süreci oluşturur.⁵²

Saf şekliyle karizmatik otoritenin, yalnızca ortaya çıkış sürecinde var olduğu söylenebilir ve bu halinde kalmaya devam edemez, ya gelenekselleşir ya rasyonelleşir veya her ikisinin bir birleşimine dönüşür. Bu rutinleşmenin bir kısmına, yeni otorite ve yükümlülük şekillerinin taşıyıcıları olarak edimde bulunulan toplumsal gruplar neden olurlar.⁵³

Karizmatik otoritenin ölümüyle birlikte grup yapısında bir rutinleşme gerçekleşir. Asıl karizmaya sahip kurucu öldükten sonra, kurucuya olan bağlılıktan dolayı teşkilatlanma yoluna gidilmez, grup bünyesi değişikliğe uğrar. Bundan sonra kendini kabul ettirmiş büyükler, cemaatte belirgin rol üstlenirler ve onların ölümüyle de, ayin, ibadet ve teşkilatın merkeze alındığı bir yapı ortaya çıkar ve böylece dini grubun kurumsallaşma süreci başlamış olur. Üyeler din kardeşliği duygusuyla birbirine bağlanmış olurlar ve bununla birlikte müşterek inanç, tören ve ibadetler ile birbirine bağlanır ve dışarıdakilere karşı bir tutum oluştururlar. Bu tutumla birlikte bazen bu cemaatler diğer gruplarla uzlaşamaz dünyaya karşı alakasız kalır ve kendi içine kapanarak diğerlerinden soyutlanırlar.

Bu durumda cemaatler arasındaki münasebetlerde, müsamaha, müsamahasızlık ve rekabet olmak üzere üç karakteristik tutumun ortaya çıkmasına neden olur. Benzeri çıkış noktaları ve fikirler söz konusu ise karşılıklı müsamaha yaşanır. Bunların yokluğuna

⁵¹ Atay, *Batı'da Bir Nakşi Cemaati Şeyh Nazım Kıbrısı Örneği*, s.46.

⁵² Hüsnü Ezber Bodur, "Sekt(Fırka) Tipi Dini Organizasyonun Örneği Olarak Haricilik Hareketine Sosyolojik Bir Bakış", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(2007), s. 27.

⁵³ Bryan, *Max Weber ve İslam Eleştirel Bir Yaklaşım*, s. 57.

ilaveten, çatışma ve çekişme mevcut ise müsamahasızlık ve rekabet gerçekleşir.⁵⁴ Dini grupların çoğu başka alt işlevlere de sahip olabilir; okullar, sosyal yardım kurumları, oyun alanları açmak gibi.⁵⁵ Günümüzde tüm dini grupların bu sosyal etkinlikleri mevcuttur. Son zamanlarda özellikle yaz kursları aracılığıyla birçok kişiye ulaşarak onları etki alanlarına dâhil edebilmektedirler.

3. Bir Dini Grup Tipi Olarak Cemaat

Tipolojik olarak bahsedilen dini grup tiplerinin farklı biçimleriyle ülkemizde karşılaşılmaktadır. Türkiye’de tarikatlar ve dini cemaatler denilen temelde iki dini grup yapısının olduğu göze çarpmaktadır. “Tarikatlar, bir din tebliğcisinin etrafında oluşan ve içinde yaşanan sosyal yapıya alternatif ilkelere dayalı bir hayat tarzı ve dünya görüşü sunan sosyal bir harekettir.”⁵⁶ “Bir tarikat, kilise mezhep tipolojisinde, kilise tipi ile mezhep tipi arasında duran dinsel bir örgütlenmedir. Tarikat formel bir bürokrasisi olan gönüllü bir birliktir.”⁵⁷ Buna karşı olarak dini cemaatleri, sekülerleşme sürecinde tarikatların eski yapılarında meydana gelen değişimden dolayı onların yerini almaya başlamış yapılar olarak tanımlamak mümkündür. Örneğin, geleneksel tarikat yapısında şeyh ile mürit arasındaki sözlü ve yüz yüze iletişim, modern dönemin tarikatlarında esnemiş, bunun yerine kitle iletişim araçları devreye girmiştir. Geleneksel kökenlere sahip olsa da tarikatların modernlikle ilişkilerinde yeni cemaat örüntüleri kazandıkları söylenebilir.⁵⁸

Türkiye’de özellikle çok partili hayata geçişten sonra demokratikleşmenin artması, 1970’li yıllardan sonra hızlı kentleşme, sanayileşme, modernleşme ve küreselleşmenin etkilerinin tüm topluma yayılmasının bir sonucu olarak dini gruplar bu sürece özel olarak cemaat yapılanmaları altında katılmışlardır.⁵⁹ Tekke ve zaviyelerin kapatılmasının ardından tarikatlar kabuk değiştirerek dini cemaat adı altında faaliyetlerini sürdürmeye devam etmişlerdir. Dini cemaatler kendi içinde ortaya çıktığı

⁵⁴ Hüsnüye Tatar, *Nuh’un Gemisindekiler Şehirleşme ve Dini Cemaatleşme*, Turan Yay, İstanbul 1999, s. 104- 105

⁵⁵ Kılıç, *Din Sosyolojisinde Dini Grup Tipolojileri*, s. 38-39.

⁵⁶ Metin Bozkuş, “İslâm Mezhepleri Tarihi Açısından Dini Düşüncenin Geçirdiği Evreler”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6/1, 2002, s. 203.

⁵⁷ Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, s.720.

⁵⁸ Celalettin Çelik, “Türkiye’de Dini Gruplar Sosyolojisi”, *Erciyes Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 2011,s.23.

⁵⁹ Çelik, s.23.

bir toplumda yaşanan geleneksel inanç, ibadet, dünyaya bakış, teşkilatlanma ve eğitim anlayışı gibi konularda farklılıklar gösterirler.⁶⁰

Cemaatlerin her biri açık buldukları alanlarda kendilerini devreye sokarak açığı kapatmaya çalışmışlar, bu sayede kendilerinin etkinliklerini artırarak varlıklarını daha devam ettirmeye çalışmışlardır.⁶¹ Sanayileşme, kentleşme, modernleşme ve küreselleşmenin etkisiyle insanların sorunları ve talepleri artmış buna karşılık devlet her alanda insanların ihtiyaçlarını karşılamaya yetişememiş, bununun sonucunda doğan eksiklikleri gidermek için cemaatler devreye girmiştir. Bu da günümüzde cemaatlerin hızla yayılmasına ve çeşitlenmesine sebep olmuştur. Öyle ki cemaatler kendi içlerindeki güçlü organizasyonlarla kurumsallaşarak, büyük güçler haline gelip, insanları etrafında tutmayı başarmışlardır.⁶² Bu süreçte ortaya çıkan ve toplumda oldukça etkin olan cemaatlerin amaçları birden çok maddeyle açıklanabilir.

İlk olarak cemaatler, insanların dini vecibelerini öğrenip yerine getirmelerinde yol gösterici bir rehber olmakla birlikte bunu yaparken de kendi gruplarının var olan gruplar içinde en doğrusu olduğuna inanarak, büyük bir sorumlulukla yaparlar. Üyelerde bu bilinçle hareket ettikleri için kendi cemaatlerinin mevcutların içinde en doğrusu olduğunu ve cemaatçe alınan her türlü karara sorgulamaksızın tabii oldukları için hayatlarının her alanını cemaatçe alınmış kararlar çerçevesinde sürdürmektedirler. Bir diğer amaçları şu şekilde açıklanabilir; günümüzde modernleşme, şehirleşme ve teknolojinin hızlı bir şekilde ilerlemesi sonucunda, insanların maddi ve manevi istek ve ihtiyaçları çoğalmış bu eksikliklerini gidermek için çözüm yolları aramaya başlamışlardır. İşte bu noktada dini gruplar devreye girmiş, yaşanan hızlı ilerlemelere her grup, dinin özünü bozmamaya çalışarak, kendince ayak uydurmayı amaçlamışlar ve kitleleri kendi çatıları altında toplamayı başarmışlardır.⁶³

Dini cemaatlerin insanlar tarafından tercih edilmeleri ve sosyal hayatta yer almaları onları sosyolojik yönden incelenmeye cazip bir alan yapmış, insanlar tarafından tercih edilmelerinin sebeplerini araştırmak da oldukça önemli olmuştur. Bu sebeplerden ötürü araştırmada cemaatleşme nedenleri ortaya konmaya çalışılacaktır.

⁶⁰ Bozkuş, *İslâm Mezhepleri Tarihi Açısından Dini Düşüncenin Geçirdiği Evreler*, s.203.

⁶¹ Tatar, *Nuh'un Gemisindekiler Şehirleşme ve Dini Cemaatleşme*, s.60.

⁶² Kirman, *Yeni Dini Hareketler Sosyolojisi*, s.82- 86.

⁶³ Fulya Atacan, *Sosyal Değişme ve Tarikat, Cerrahiler*, Hil Yay., İstanbul, s.16- 17.

4.Cemaate Katılımı Etkileyen Faktörler

İnsan sosyal bir grup içinde dünyaya geldiği için yaşamını sürdürebilmesi için başkalarının yardım ve desteğine ihtiyacı vardır. Yukarda da belirtildiği gibi her insan doğduğu an itibariyle aile, devlet, mesleki grup ve dini grup gibi isimlendirilen değişik özellikteki sosyal grupların içinde yaşar. İnsan ailenin bir bireyi olarak doğar, bir halkın, meslek grubunun, soyun veya dini cemaatin üyesi olarak sosyal hayattaki rolünü belirler. Bu nedenle insan ne olursa olsun sosyal grupların etkisi altındadır.⁶⁴ Bu sosyal grupların her birinin ayrı ayrı sosyolojik inceleme alanı olduğu daha öncede belirtilmişti. Bu gruplar içinde yer alan dini cemaatlerde incelenmesi gerek konuların içinde yer aldığından dolayı insanların niçin dini cemaatlere üye oldukları da araştırılması gerekli konuların içinde yer almıştır. Bugüne kadar yapılan araştırmalara, literatür taraması sonucunda bakıldığında, araştırmacılar cemaatlere katılımı etkileyen nedenleri farklı başlıklar altında sınıflandırarak açıklamışlardır. Cemaatlerin pek çok sosyal dönüşüm ve pratiğe yol açtıklarından dolayı bunları değerlendirirken sosyokültürel ve ekonomik şartlarla ilişkileri ve müntesiplerinin cemaatleri sosyal ve ekonomik açıdan aynı zamanda inanç ve aşkınlık açısından nasıl algıladıkları hususu üzerinde durulmuştur. Dolayısıyla cemaate katılımı sosyal, ekonomik ve inançla ilgili faktörlerin etkilediği anlaşılmaktadır.⁶⁵

Cemaate katılımı etkileyen sosyal faktörler incelendiğinde farklı toplumsal ve kültürel faktörlerin cemaate katılımı etkilediği anlaşılmaktadır. Toplumsal ve kültürel değişim cemaate katılımı etkileyen faktörlerden ilkidir. Nitekim Atay, toplumsal değişim ve dini cemaatleşme arasındaki ilişkiyi açıklarken bir etki tepki ilişkisinin meydana geldiğini ve bununla dini cemaatlerin oluşumunda ve dini cemaatlere katılımında etkili olduğunu belirtmektedir. Din farklı kültürel çevrelerle etkileşime girdikçe, yeni yeni sosyal kurallarla karşılaşır bu da dinin bazı emir ve yasaklarında tavize veya uzlaşmaya yol açabilir. Bu durum da insanlar tarafından tepkiyle karşılanabilir. İşte tam bu noktada cemaatler devreye girerek, şeriat ilke ve kurallarına verdikleri önem, siyasete olan

⁶⁴ Kaya, *Küçük Gruplar Sosyolojisi*, s.11.

⁶⁵ İdris Yakut, “Mensuplarının Bakış Açısıyla Gülen Cemaati(Isparta Örneği)”, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, Isparta 2014(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), 18- 19- 20.

duyarlılıkları ve değişen sosyokültürel ortamlara uyum gösterme yetenekleriyle cazip kurumlar haline gelirler.⁶⁶

Toplumsal yapılarda meydana gelen değişimler, o süreçte yaşanan dinde de dünya görüşü ve değerler üzerinde de değişim yapar. Toplumsal yapıdaki değerler sistemindeki bozulmalar ya da değişiklikler ve bundan kaynaklı bireysel bunalım ve çıkmazlar cemaate katılımı etkileyen faktörler arasındadır.⁶⁷ Dinde meydana gelen bu değişimler dinin aslı olarak görülmediği için cemaatler tarafından farklı farklı o günün şartlarına göre yorumlanır. Her dini cemaatin yorumu kendine göredir, insanlarda kendilerince doğru görüşte olduklarına inandıkları cemaatlere üye olmak yoluyla hem ahiret hazırlığı ve dünya işlerini birleştirerek ikisini birden yürütür hem de cemaatlerin sürekliliğini sağlarlar.⁶⁸ İnsanların bu ve bunun gibi topluma uyum sorunu yaşadıkları durumlar cemaatlere katılımı güçlendirmiştir. Sosyal değişimler şehirleşmelerde her zaman problemlerin ve sosyal değişimin kaynağını oluştururlar. Sosyal değişimlerle birlikte değerler ve normlar arasında bir açılma söz konusu olur. Bu durum da “yeni oluşturulan normların değerleri gerçekleştirilmede eksik kalması, normlara olan aşırı bağlılık, eski norm ve değerlerin yeni oluşan şartlara uydurulamaması, normlardan sapanlara kültürel ve kanuni kuralların yetersiz kalması sebebiyle sapmaların engellenememesine “neden olmuştur. İnsanların bu ihtiyaçlarının karşılanamaması insanları cemaatlere üye olmaya yönlendirmiştir.⁶⁹

Cemaatleşmeyi etkileyen en önemli etkenler arasında şehirleşmenin yarattığı kültürel ve sosyal dönüşümler zikredilmektedir. Mardin, şehirleşme ve göç süreciyle birlikte periferinin halk dindarlığının şehirlere taşındığını belirtmektedir ki bunun sonucunda ise insanlar patronaj ağlarıyla bir araya gelerek dini cemaatlere katılmaları şeklindeki bir etkiyi meydana getirmiştir. Bu noktada yaşanan entegrasyon sorununa, cemaatler insanları ön plana alarak bir alternatif oluşturmuşlar, böylelikle insanlar hem dini duygularını yaşayabilmiş hem de şehirleşmenin getirdiği yeni durumlara daha kolay uyum sağlayabilmişlerdir. Modern şehir hayatıyla birlikte gelen sekülerizm sürecinden beklenmeyen bir durum olarak da cemaatlere katılım artmaya devam etmiştir.

⁶⁶ Atay, *Batı'da Bir Nakşî Cemaati Şeyh Nazım Kıbrısı Örneği*, s. 53.

⁶⁷ Niyazi Usta, *Menzil Nakşiliği, Sosyolojik Bir Araştırma*, Töre yay., 1997, s.46.

⁶⁸ Atacan, *Sosyal Değişme ve Tarikat Cerrahiler*, Hil Yay., İstanbul, s.11.

⁶⁹ Tatar, *Nuh'un Gemisindekiler Şehirleşme ve Dini Cemaatleşme*, s. 137.

Modernleşme sürecinin din ve dindarlıkta yarattığı etki ve değişime bir tepki olarak dindarlıkta yeniden bir canlanış meydana gelmesi de dini cemaatlere katılımı etkileyen faktörlerdendir. Nitekim modernleşme vurgusuna karşın dini cemaatlere katılımında ve dini gruplaşmalarda bir artma ve yoğunlaşmanın olduğu belirtilmektedir. Kirman modernleşme teorisine meydan okuyan gelişmeleri, ikinci dünya savaşından sonra dini bir canlanmanın varlığını gösteren gelişmeler yaşanmasına, çok sayıda yeni dini hareketin ortaya çıkmasına, İslam'ın yükselmesi gibi örneklerle dayanarak açıklamıştır.

Cemaatlere katılımı etkileyen bir diğer faktör ise patronaj ilişkileridir.⁷⁰ Sosyal değişimle birlikte hayatımızda açığa çıkan yeni ihtiyaçlar bazı talepleri ortaya çıkartıyor. Eğitim için geline yerlerde aranan burs veya yurt gibi ihtiyaçlar cemaatleri bir cazibe merkezi durumuna getirmektedir. Bu durumda, cemaatlerin yeni alanlara girmek suretiyle üye kazanmalarına neden olmuştur.⁷¹ İşte cemaatler üyelerin maddi ihtiyaçlarını karşılayarak onları, psikolojik olarak koruma altına alırlar ve bu sayede cazip hale gelerek üye sayılarını artırdıkları belirtilmiştir. Nitekim Atacan cemaate katılımı göç süreciyle de ilişkilendirerek kentlere göç eden bireylerin sosyal, ekonomik, kültürel dayanışma ağlarını kurmak üzere cemaatlere yöneldiklerini belirtmektedir.

Kirman ise bu konuda modern yaşamın gelmesiyle birlikte insanların kişisel ihtiyaçlarının bir hayli arttığını, ancak insanların bu ihtiyaçlarını karşılamaya yetişemediklerini, bu noktada cemaatlerin devreye girerek insanların ihtiyaçlarını karşıladıklarını bunun sonucunda da taraftar kazanarak güçlendiklerini belirtmiştir.⁷² Modern yaşamın getirdiği ihtiyaçlar hem maddi hem manevi olmuş olup, cemaatlerde insanların farklı ihtiyaçlarını karşılayarak taraftar kazanmışlardır. Örneğin, insanlar bu yaşam tarzının getirmiş olduğu korku, yalnızlık, güvensizlik gibi durumlardan kaçmak veya uzaklaşmak için cemaatlere yönelmişlerdir. Cemaatlerin içinde bulunan manevi bağlayıcı güç sayesinde fertler bu kaygılarından uzaklaşabilmişlerdir. Özellikle gençler kabul gördükleri, sevildikleri veya kendilerini ifade etme fırsatını buldukları anda varlıklarının önemli bir değere sahip olduklarını anlarlar ve bu hislerin vermiş olduğu

⁷⁰ Atacan, *Sosyal Değişim ve Tarikat Cerrahiler*, s.11.

⁷¹ Tatar, *Nuh'un Gemisindekiler Şehirleşme ve Dini Cemaatleşme*, s. 151.

⁷² Kirman, *Yeni Dini Hareketler Sosyolojisi*, s.120.

duygularla doğrunun orda olduğuna inanarak girdiği cemaate uyum sağlamaya çalışır hatta bunun sonucunda yakın çevresine sırt çevirebilir.⁷³

Öte yandan yoksunluk teorisine göre bireyler cemaati, demokratik yetersizliklere, yabancılaşmış seçkinlere ve hızlı modernleşmeye karşı modern bir tepki olarak yorumlamakta ve insanların bu doğrultudaki ihtiyaçlarının cemaatlere katılımı etkilediğini belirtmektedirler. Modern yaşamın yoğunluğundan kurtulmak için yabancılaşma ve yalnızlaşma gibi sorunlardan kurtuluş vaat ederler. Cemaatler mensuplarıyla samimi ve yüz yüze bir iletişim kurarak onları gündelik hayatın bunalımından uzak tutarlar.⁷⁴ Modernlikte olduğu gibi, insanların yaşadıkları sosyal değişimler onları çeşitli kaygılar duymaya itmektedir. Cemaatler insanlara ekonomik açıdan da yardımcı olarak cazip kurumlar haline gelirler. Dolayısıyla toplumsal ve kültürel değişimler esnasında yaşanan ekonomik ve siyasal dönüşümler cemaate katılımı etkilemektedir.

Yaşanan hızlı değişim sürecinde sosyal güvenlik mekanizmalarında yer alan boşlukta özellikle ekonomik dalgalanmalardan etkilenen gruplar için alternatif mekanizmalar üretilmediğinden sosyal gruplar için bütünleştirici bir topluluğun, bu siyasi bir topluluk olacağı gibi dini cemaatlerde olabilir, üyesi olmak en iyi güvende olunacak kanallardır. Böylesi bir sosyokültürel değişim sürecinde oluşan boşluklar cemaatlerin bir çeşit sosyal güvenlik mekanizması olarak işlemlerini beraberinde getirmektedir. Eğitim, ekonomi gibi işsizlik alanlarında insanların talep ettiği ihtiyaçlarına karşılık vermekteler. Bu çerçevede cemaatlerde seküler düzene karşı geliştirdikleri imkânlarla sosyal güvenlik mekanizması olarak çalışmaktadırlar.⁷⁵

İnsanların cemaatlere girme sebeplerinden bir diğeri de sosyal ve ekonomik faktörlerin yanı sıra inanç faktörüdür. Sekülerleşme teorileri kapsamında zikredilen bir görüşe göre sekülerleşme sürecinin yoğunlaştığı ve hız kazandığı süreçte insanlar bir anlam krizini yaşamaya başlamışlardır, bu durum ise onların cemaatlere yönelimini artırmıştır. Giderek formelleşen yaşam içerisinde birincil duygusal etkileşimler cemaatler içinde yeniden üretilmiş bu da cemaatlere katılımı artıran bir etken olarak görülmüştür.

⁷³ Kirman, *Yeni Dini Hareketler Sosyolojisi*, s.245.

⁷⁴ Çelik, *Türkiye'de Dini Gruplar Sosyolojisi*, s.24- 25.

⁷⁵ Atacan, *Sosyal Değişme ve Tarikat Cerrahiler*, s.95.

Modernleşmeyle birlikte gelen bu sekülerleşme insanları anlam arayışına itmiştir. İçinde buldukları manevi boşluk, bunalım gibi durumlardan kurtuluşu da cemaatlerde bulmuşlardır. İnsanlar dünyevileştikçe, dinden uzaklaştıklarını düşünmüşler, bu da onları manevi huzursuzluğa itmiştir. Hayatlarındaki bu boşluğu doldurmak için, asrısaadet dönemine duydukları özlemi giderebilmek için, cemaatlere yönelmişlerdir.

Tatar cemaate girişi etkileyen faktörleri incelerken tarikat mensuplarının, ahreti düşündüğüm için, bilgi ve kültüre ilaveten manevi zenginliğinde yaşadığı için, yalnızlıktan kurtulup kendim gibi insanlarla birlikte olmak için gibi sebeplerle cemaate katıldıklarını belirtmiştir. Bu nedenlere ilaveten, samimiyet, tevazu ve haddini bilmek, ilim ve irfan içerisinde bulunulduğu için, dışla içi barıştırıp tamamladığı için, Allah'a ve insana olan aşk, ilahi zevk ve muhabbet kaynağı olduğu için gibi gerekçelerden dolayı insanların cemaatlere katıldıklarını belirtmiştir.⁷⁶ Cemaate katılımı etkileyen inançsal faktörler arasında karizmatik otoritelerin etkisi de gösterilebilir. İnsanların liderde gördükleri kerametler veya manevi güçler, onların şeyhlerine veya müritlerine, başka hiçbir sebep olmaksızın, bağlanmalarına sebep olabilmektedir.⁷⁷

Sonuç olarak cemaate katılımı etkileyen faktörler arasında sosyal, ekonomik ve kültürel faktörler yer almaktadır. Toplumsal ve kültürel değişim özellikle dinamik bir etken olarak görülmüş, bunlarla birlikte şehirleşme sürecinin cemaatlere katılımında etkin bir rol oynadığı belirtilmiştir. Yine toplumsal yapıdaki değişimin getirdiği bir durum olarak insanların yaşadıkları bunalımlar, bireyselleşmenin getirdiği yalnızlık sorunu ve benzer sorunlar insanların cemaatlere yönelmelerinin sebepleri arasında gösterilmiştir. Patronaj ağlarıyla sağlanan maddi imkânlar ve hızlı kentleşme süreciyle yaşanan gelişmelerde her yere devletin yetişememesinden dolayı oluşan boşluğu cemaatlerin doldurmaya çalışmaları da cemaatlere katılımı etkileyen etkenler arasında belirtilmiştir.

Yaşanan hızlı değişim sürecinde sosyal güvenlik mekanizmalarında yer alan boşlukta özellikle ekonomik dalgalanmalardan etkilenen gruplar için alternatif mekanizmalar üretilemediğinden sosyal gruplar için bütünleştirici bir topluluğun üyesi olmakta cemaatlere katılımı artıran etkenler arasında belirtilmiştir. Yine aynı şekilde modern yaşamın gelmesiyle birlikte insanların kişisel ihtiyaçlarının bir hayli artması, ancak

⁷⁶ Tatar, *Nuh'un Gemisindekiler Şehirleşme ve Dini Cemaatleşme*, s.189.

⁷⁷ Atay, *Batı'da Bir Nakşi Cemaati Şeyh Nazım Kıbrısı Örneği*, s. 53.

insanların bu ihtiyaçlarını karşılamaya yetişememesi, bu noktada cemaatlerin devreye girerek insanların ihtiyaçlarını karşılamaları sonucunda da cemaatlerin taraftar kazandıkları da yapılan araştırmalarda ulaşılan bir sonuçtur. Yine modern yaşamla birlikte gelen yoğunluk, yabancılaşma ve yalnızlaşma durumlarından bir kurtuluş yeri olarak görülen cemaatler, hızlı modernleşmeye modern bir teki olarak tercih edilen kurumlar oldukları yapılan araştırmalarda ulaşılan sonuçlar olmuştur.

Modern yaşamın yoğunluğundan kurtulmak için yabancılaşma ve yalnızlaşma gibi sorunlardan kurtuluş vaat ederler. Cemaatler mensuplarıyla samimi ve yüz yüze bir iletişim kurarak onları gündelik hayatın bunalımından uzak tutmaları sebebiyle de tercih edilen kurumlar oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Seküler yaşamla birlikte dinin birçok alandan uzaklaştırılmasına karşı olarak insanların vicdanlarını rahatlatmak amacıyla dini cemaatlere yöneldikleri daha önce yapılan araştırmalarda görülmüştür. Son olarak cemaat liderlerinde var olduklarına inandıkları karizmatik özellikler de cemaatlere katılımı etkileyen etkenler arasında sayılmıştır.

BÖLÜM II

ERENKÖY CEMAATI

1. Tasavvufi Bir Dini Grup Olarak Erenköy Cemaati

Araştırmanın örneklemini olarak seçilen Erenköy Cemaati tasavvufi bir dini gruptur. Bu cemaat bir silsile sistemine dayanır.

Silsile kavramı, İslami ilimlerde zaten çokça önem verilen bir kavramdır. Klasik İslam eserlerine baktığımızda bir düşünür tanıtılırken onun hem ilmi hem de soy silsilesinden bahsedildiğine sıklıkla şahit olunur. Tasavvuf dışındaki alanlarda da ilmi silsile çok büyük önem arz etmektedir. Ancak tasavvufi bir ıstılah olarak silsile, birbirine ilim yoluyla bağlanan ve batîni ilimlerde birbirine "el veren", üstelik ucu Peygamber'e ulaşan hocalar şeyhler manasına gelmektedir.⁷⁸

Erenköy cemaati tasavvufi anlamda bir ihvan kolektif kimliğini oluşturduğu için bir tasavvufi yapıdır. Tasavvuf burada öteki dünya için bir hayat tarzıdır. Nitekim Erenköy Cemaatinin lideri tasavvufla ilgili şöyle demiştir, “İslam’ın kalbi hayatı, özü ve ruhani yönü olarak bilinen bir ekoldür. Kur’an ve sünneti içten bir şekilde hayatın her alanında uygulamaya çalışma yoludur.”⁷⁹ Nitekim araştırma esnasında görüşme yaptığımız Güngör(2014) ise tasavvufun bir hayat tarzı, dünya görüşü olduğunu, kişiyi bu dünyada ve öbür dünyada kurtuluşa götürdüğünü belirtmiştir. Bu yolla insanlar Allah’ın, Hz Muhammed’in hayatının her safhasında gösterdiği “kâmil insan” modelini kendi hayatlarında uygulamaya çalışırlar. İşte tasavvufun temelini de Hz. Muhammed’in hayatı boyunca uğraştığı tebliğ görevinin nesilden nesle aktarılması oluşturur. Aynı zamanda insanların manevi olgunluğa ulaşması içinde gerekli olan bu aktarma işini peygamberlerin manevi mirasçıları olduklarına inanılan “Mürşidi Kamiller” yaparlar.

⁷⁸ Aybudak, *Nakşibendiliğin Politik Evrimi Ve İskender Paşa Cemaati*, s.14

⁷⁹ Osman Nuri Topbaş, *Altın Silsile*, Altınoluk Yay., İstanbul 2012, s.15.

Yani onlara göre tasavvuf Hz. Muhammed'in manevi ve ruhani otoritesinin sistemleşerek devam eden şeklidir.

K. Erenköy cemaati mensupları tarafından, kıyamete kadar devam edileceğine inandıkları bu aktarma işini “mürşidi kâmil” diye isimlendirdikleri tasavvuf cemaat önderlerinin yaptığını kabul ederler. Kendilerini Nakşibendîliğe dayandırmaları itibariyle geleneksel bir dini grup tipi olan tarikatlarla benzerlik gösterse de bu dini grup cemaat yapısı gösterir. Erenköy cemaatini tasavvufi bir dini grup yapısı olarak ortaya çıkmasını etkileyen faktörlerden bir tanesi de dayandıkları silsiledir. Erenköy Cemaati, silsile sistemi aracılığıyla kendilerini hem Nakşîliğe hem de ruhani olarak Hz Muhammed'e kadar dayandırırılar. Erenköy Cemaatinde bu durum şu şekilde açıklanabilir: Peygamberin manevi terbiyesi altındaki sahabeler, onun aktardığı manevi güzellikleri hal yoluyla kendilerinden sonra gelen nesillere nakletmişler bu sayede günümüze kadar gelmiştir. Cemaatin tasavvufi kaynaklarının birisinde gösterildiği üzere kendilerini Nakşî bir silsile içerisinde konumlandırmaktadırlar. Erenköy cemaatinin silsilesi de sırasıyla şu şekildedir:⁸⁰

Hazret-i Muhammed Mustafa[571- 632], *Ebu Bekir Sıddık*[573- 634], *Selman-ı Farisi*[v.654], *Kasım Bin Muhammed*[650- 725(?)], *Cafer-i Sadık*[699-765], *Bayezid-i Bistami*[777- 848], *Ebu'l- Hasan Harakani*[963- 1033], *Ebu Ali Farmedi*[1010- 1084], *Yusuf Hamedani*[1049- 1140], *Abdulhalı kGucdüvani*[v.1179- 1220], *Muhammed Arif Rivgeri*[v. 1237], *Mahmud Encirfağnevi*[v.1286], *Ali Ramiteni*[v.1315- 1321]*Muhammed Baba Semaisi*[v. 1335],*Seyyid Emir Külal*[1281-1370], *Bahaüddin Şah-ı Nakşibend*[1318-1389],*Alaüddin Attar*[v. 1400], *Yakup Çerhi*[v. 1447], *Ubeydullah Ahrar*[1404-1490], *Muhammed Zahid*[v. 1529], *Derviş Muhammed İmkenegi*[v. 1562], *Hacegi Muhammed İmkenegi*[1512-1600], *Muhammed Baki Billâh*[1564- 1603], *İmam-ı Rabbani Ahmed Sirhindi*[1564-1624], *Muhammed Masum Sirhindi*[1599-1668], *Muhammed Seyfüddin Sirhindi*[1639- 1684], *Seyyid Nur Muhammed Bedayuni*[v. 1722], *Mirza Mazhar Can-ı Canan*[1701-1781], *Abdullah Dehlevi*[1743- 1824], *Mevlana Halid-i Bağdadi*[1779- 1827], *Seyyid Taha el- Hakkâri*[v.1853], *Taha el-Hariri*[1803-1875], *Muhammed Es'ad Erbili*[1847-1931], *Mahmud Sami Ramazanoğlu*[1892- 1984], *Sahib'ül- Vefa Hace Musa Topbaş*[1917-1999], *Osman Nuri Topbaş*[1942-]⁸¹

⁸⁰ Topbaş, *Altın Silsile*, s.77, 132, 160, 180, 189, 215, 236, 247, 253, 263, 276, 280, 281, 285, 288, 296, 324, 333, 348, 362, 363, 365, 367, 375, 409, 421, 425, 427, 429, 441, 473, 480, 482, 508, 547.

⁸¹ Topbaş, *Altın Silsile*, s.77, 132, 160, 180, 189, 215, 236, 247, 253, 263, 276, 280, 281, 285, 288, 296, 324, 333, 348, 362, 363, 365, 367, 375, 409, 421, 425, 427, 429, 441, 473, 480, 482, 508, 547.

Her ne kadar kendilerinin silsile olarak Nakşîlik içinde yer aldıklarını düşünseler de geleneksel dini grup tipi olan tarikatlardan daha farklı özellikleriyle karşımıza çıkmaktadırlar. Bir tarikat olmaktan daha ziyade bir cemaat olma özelliği taşırlar. Erenköy cemaati toplu zikirlerinin olmayışı, kurumsallaşma biçimlerinin daha modern oluşu, gelenekselleşmiş bir kurumsallaşmanın olmayışı, ritüeller için tahsis edilmiş bir yerin olmayışı gibi yönlerden dolayı tarikat olarak değil cemaat olarak bilinmektedir. Halen yaşamakta olan Osman Nuri Topbaş silsilenin şu anki son ismidir. Silsile mevcut liderin kendi pozisyonunu meşrulaştırmasını sağlayan bir mekanizma olarak işlemektedir. Bu cemaatin günümüze kadar gelmesinde etkili olan cemaat liderlerinden birisi de aynı silsileyi paylaştıkları Mahmud Sami Ramazanoğlu'dur. Erenköy Cemaati kendilerini silsileye dayandırmakla beraber, bu dini grubun bir cemaat olarak örgütlenmesini yapılanmasını sağlayan kişi Mahmud Sami Ramazanoğludur. Kendilerini Mahmud Sami Ramazanoğlu'nun cemaatlerinin bugüne gelmesinde belirgin bir etkiye sahip olduğunu belirten, cemaatin vakıf temsilcilerinden olan Âdem D. Mahmud Sami Ramazanoğlu'nun hayatını şu şekilde açıklamıştır.

“1892 yılında Adana’da doğmuş, ilk, orta ve lise tahsilini Adana’da tamamlamış, yüksek eğitimi için İstanbul’a gelmiş ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini birincilikle bitirmiştir. Zahir ilimlerini tamamlayan M. Sami tasavvuf yoluna girmiş, Nakşî tekkesi Gümüşhaneli Dergâh’ında bir müddet bulunmuştur. Daha sonra M. Esad Erbili’ye mensup olmuş, kısa zamanda büyük ilerleme gösterdikten sonra memleketi Adana’ya irşada gönderilmiştir. Bundan sonra Adana’da, Cami-i Kebir’de vaazlar vermiş ve irşada devam etmiştir. 1951 yılında İstanbul’a gelmiş, burada 2 yıl kaldıktan sonra 1953 yılında önce hacca ardından Şam’a gidip yeniden İstanbul’a dönmüştür. İstanbul’da bir yandan Erenköy Zihnipaşa Camii’ndeki vaazları ve hususi sohbetleriyle irşat hizmetlerini yürütürken bir yandan da Tahtakale’deki bir ticarethanenin muhasebesi ile ilgilenmiştir. Onun bu vaaz, irşat ve sohbetlerinden cemiyetin her sınıfından insan istifade ederek feyiz almış, istikamet bulmuş ve böylece etrafında yepyeni bir nesil teşekkül etmiştir.”

Cemaatin önde gelen karizmatik liderlerinden kabul edilen M. Sami Ramazanoğlu'nun yaşadığı dönem düşünülünce çok partili dönem ve modernleşmenin hızla yaşanmaya başladığı seksenlerin kültürel ve sosyal değişim ortamında dini bir grubu cemaat olarak yapılandığı söylenebilir. Modern yaşamla birlikte köyden kente göç gibi hızlı sosyokültürel değişimlerin başladığı bir dönemde etrafında toplanan insanları geleneksel dini gruplardan farklı bir cemaat olarak yapılandığı anlaşılmaktadır. M. Sami Ramazanoğlu'nun bu dini yapıyı bir cemaat olarak kurumsallaştırdığının en önemli örneği de modern bir etkileşim aracı olan süreli bir medya aracını cemaatle

ilişkilendirmesidir. “Altınoluk” dergisi onun etkisiyle ortaya çıkmaya başlamıştır ve daha sonra sistematik hale gelerek cemaatin bir yayın ve etkileşim organı haline gelmiştir.

Modernlikle geleneksellik arasındaki bu yapılanmanın tipik bir göstergesi olan “Altınoluk” dergisinde cemaat kendi içerisinde etkileşime geçmekte şu anki dini otoritenin ve önceki otoritelerin yazıları yayınlanmaktadır. Genellikle, İslam tarihi ve dini konularla ilgili çok sayıda yazıları ve kitapları bulunan Mahmud Sami Ramazanoğlu’nun bu kaynakları cemaat mensupları tarafından okunmaktadır. Cemaati organize eden ilk kurucu önder olan Mahmud Sami Ramazanoğlu 12 Şubat 1984’te Medine’de ölmüştür. Mahmud Sami Ramazanoğlu’nun ölümüne müteakiben yerine Musa Topbaş geçmiştir. Musa Topbaş 1917 yılında İstanbul Erenköy’de doğmuştur. Cemaatin silsilesinde Osman Nuri’den hemen önce gelen babası Musa Topbaş, hem maddi hem de manevi fedakârlıklarıyla birlikte cemaatin bugüne kadar gelmesinde büyük katkıları olmuş kişidir.⁸² Ancak tarikatın asıl modern kurumsallaşmasını sağlayan Osman Nuri Topbaş şu an cemaatin başında bulunmaktadır.

Osman Nuri Topbaş Erenköy’de doğmuş olup babası Musa Topbaş gibi Osman Nuri Topbaş da gelir düzeyleri yüksek bir aileden gelmelerinden dolayı kendi tasarruflarını da cemaatin yapılanması ve kurumsallaşmasına tahsis etmişlerdir. Osman Nuri topbaş cemaatinin Kayseri’deki önemli üyelerinden birisiyle yapılan görüşmede Osman Nuri Topbaş hakkında şu bilgiler verilmiştir:

“İlk eğitimini Erenköy Zihni Paşa ilkokulunda tamamladı. İlkokul yıllarında özel Kur’an eğitimi aldı. 1953 yılında İstanbul İmam hatip ortaokuluna girdi. O yıllarda burada, M. Celalettin Ökten, Mahir İz’inyanı sıra Nureddin Topçu gibi Batı’da eğitim almış kişilerin hocalık yaptığı önemli bir kurumdu. Amcası ve akranı Abidin Topbaş ile bu okulu 1960 yılında tamamladı. İmam hatipli yıllarda söz konusu yaşlı hocaların dışında M. Zekai Konpara, Yaman Dede(Abdülkadir Keçeoğlu), Ali Rıza Sağman gibi hocalardan ders aldı. İmam hatipli Necip Fazıl’ı da tanıdı. O’nun yakın çevresinde bulundu, sohbetlerinin müdavimi, Büyük Doğu Dergisinin takipçisi, eserlerinin okuyucusu ve de fikirlerinin maddi ve manevi destekçisi oldu. İmam hatip lisesini tamamladıktan sonra bir süre ticaret ve sanayi ile meşgul oldu. 1962 yılında askerliğini amcasıyla birlikte Siirt- Tillo’da yedek subay öğretmen olarak yaptı. Askerlik dönüşü tekrar kendini sanayi ve ticaretin içinde buldu. Ancak bu işlerinin yanı sıra İlim Yayma cemiyetinde faal olarak çalıştı. Kendi iş yeri adeta bir hayır kurumu ve vakıf gibiydi; talebelere burs verir, fukaraya yardımcı ve destek olurdu. Yazıhanesinde ifa ettiği bu hizmetleri Hüdayi

⁸² www.osmannuritopbas.com,2008

Vakfi'nin kuruluşundan sonra bu vakfa taşıdı. Kuruluşuna öncülük ettiği bu vakfın hizmet ufkunu önce ülkelere sonra kıtalara açtı. Türki Cumhuriyetler başta olmak üzere bütün kardeş millet ve topluluklardan gelen gençlere maddi ve manevi destekte bulunarak yetişmelerinde yardımcı oldu. Tarih, edebiyat ve şiire merakı sebebiyle 1990'lı yıllardan sonra yazı hayatına başladı.”

Cemaat mensupları ritüellerinde Osman Nuri Topbaş'ın “Bir testi su”, “Nebiler Silsilesi”, “Ab-ı Hayat” gibi belli kitaplarına mutlaka başvurumaktadırlar. Edinilen bilgilere göre, Osman Nuri Topbaş'ın kitaplarının farklı dillere çevrilmiş olması cemaatin uluslararası düzeyde organize olduğunu ve yapılandığını da bize göstermektedir.

Bugün cemaatin başında bulunan Osman Nuri Topbaş, mürşidi kâmil olarak kabul edilmekte ve cemaatin kendi içindeki organizasyon şekli şu şekilde işlemektedir. Merkezde Mürşidi kâmil olmak üzere, illerde vekilleri(halifeler), her ilde ne kadar sohbet grubu varsa o kadar sohbet idarecisi ve en altta tüm mensuplar olmak üzere grup içi teşkilat yapıları vardır. Bu yapıları aracılığıyla cemaat içi iletişim sağlanmaktadır. Örneğin, en alttan üste doğru olursa eğer, mensuplar sohbet başkanıyla, sohbet başkanı bölge sorumlusuyla, bölge sorumlusu da halifeyle ve son olarak halifeler de liderleriyle görüşerek iletişimi sağladıkları gözlenmiştir. Örneğin cemaat lideri bir ile geleceği zaman o ilin halifesine haber verilir, ardından halife sohbet idarecisine oradan da idareciler aracılığıyla tüm mensuplara haber verilerek ortak yerde toplanma sağladıkları görülmüştür.

Bir başka iletişim yolları da vakıflardan tüm üyelerin cep telefonlarına gönderilen sms yoluyla sağlanan haberleşme sistemidir. Örneğin mensuplardan birinin yakını vefat ettiği zaman toplu mesaj yoluyla haber mensuplara ulaştırılır. Basın yayın organları da iletişim araçlarına dâhil edilecek olursa, mensuplar bu iletişim araçları sayesinde cemaat içi iletişim ve etkileşimi sağlamakta ve bu etkileşim ağı da grup içi dayanışmayı beraberinde getirmektedir. Bunların sonucu olarakta cemaatin içinde sosyal dayanışma ağı olduğu görülmüştür. Cemaat üyeleri birbirlerini kardeş(ihvan= din kardeşi) olarak gördükleri için aralarında hissi bir bağlılık mevcuttur. Sevgi ve sadakat duyguları da bu bağı güçlendirmektedir. Aralarındaki bu bağ neticesinde, insanlar sosyal faaliyetlerinde işbirliğine girmeyi daha çok tercih etmektedirler. Konuyla ilgili mensuplardan Kemal Ö. ile yapılan görüşmede kendisi yaşadığı bir olayı şu şekilde anlatmıştır:

Oğlumu dershaneye yazdırırken birçok alternatif içinden, bizim cemaatin dershaneleri varken diğerlerini araştırmaya gerek bile yok, madem paramız gidecekse bizimkilere faydamız olsun, bizimkilerin başarısı daha fazla artsın, düşüncesiyle cemaatime ait dershaneyi tercih ettim. Daha pahalı olsa bile varsın bizimkiler kazansın deyip oğlumu cemaatimin dershanesine yazdırdım.

Bu sayede dayanışmanın ekonomik ve sosyal biçimleri üretilmektedir. Bu bağlamda da cemaat içinde güven duygusu gelişmektedir. Bu görüşmeden de anlaşıldığı üzere aralarındaki sosyal dayanışmanın olmasından dolayı, hemen her işlerinde birbirlerine yardımcı olup, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçları karşılanmaktadır. Ayrıca ekonomik faaliyetlerle de birbirlerini desteklemektedirler.

2.Erenköy Cemaatinin Kurumsal Yapısı

Cemaat içinde yapılan hizmetlerin hepsi cemaat içinde kurulan kurumsal yapılar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Her bir kurumsal yapının başında da o konuda bilgi sahibi olan kişiler yer almakta ve cemaatlerinin kurulma amaçlarını gerçekleştirmek için çabalamaktadırlar. Erenköy cemaatinin merkez bölgesi olarak İstanbul kabul edilmektedir. Merkezi İstanbul'da olmak üzere Türkiye'de hemen hemen birçok ilde vakıfları, okulları ve basın yayın organları aracılığıyla kurumsallaşan Erenköy cemaatinin İstanbul'daki kurumsal yapısını sık sık ziyaret eden Erdal B. oradaki kurumsal yapıyı şu şekilde tarif etmiştir:

Cemaat önderimizle birebir görüşme yapmak ve bizzat sohbetlerine katılmak için ben ve benimle birlikte 3- 4 arkadaşım İstanbul'da kendilerinin ikamet ettikleri ve aynı zamanda cemaatin merkezini oluşturan mekâna sık sık ziyaretlerde bulunuruz. Buradaki gözlemlerime dayanarak kurumsal yapı ile ilgili şunları söyleyebilirim: Merkezleri olan İstanbul Üsküdar Küçükçamlıca'da Aziz Mahmud Hüdayi Vakfı İlmi Araştırmalar Merkezi(İLAM) isminde külliye şeklinde büyükçe bir merkezleri bulunmaktadır. Bu merkezin içinde camii, misafirhaneler, konferans salonları, öğrenci eğitim bölümleri, yemekhane, kütüphane(şu anda kayıtlı 20 bin kitap bulunmaktadır) ve küçük bir tarihi çilehane(Aziz Mahmut Hüdayi Hazretlerine ait) bulunmaktadır. Öğrencilerin dışında Türkiye'nin çeşitli illerinden bizler gibi ziyarete gelen cemaat üyeleri imkânlar ölçüsünde buralardaki misafirhanelerden ücretsiz olarak faydalanmaktadırlar. Çilehane aktif olarak kullanılmamakta, sadece tarihi yapı niteliğinde olup ziyaret edilmekte, ayrıca şu günlerde restore edilmektedir. Bizler gibi Türkiye'nin çeşitli illerinden kendisini ziyarete gelen cemaat üyelerine konferans salonlarında Osman Nuri Topbaş Hoca Efendi başta olmak üzere, bazı yazarlar ve akademisyenler dini içerikli sohbet şeklinde konferanslar vermektedirler. İLAM araştırma(araştırma birimi), İLAM akademi(akademi birimi), MÖB(misafir öğrenciler bölümü), Kütüphane ve Suffe Programı başlıkları altında birimleri bulunmaktadır.

Cemaatin vakıf yöneticilerinden edinilen bilgiye göre, Erenköy cemaatinin birçok amacını gerçekleştirmek için kurulmuş bir sistem olan İLAM diye bilinen İlmî Araştırmalar Merkezi Vakıf temsilcisine göre sorumluluk ve özgüven sahibi, entelektüel birikim sahibi, dinî ve kültürel değerlere duyarlı, manevi ve ahlakî olgunluğa yönelik araştırmacı ve öğrenciler yetiştirmek İLAM'IN amacıdır. Vakıf temsilcilerinden Erdal B. ile yapılan görüşmeye göre İLAM bir sivil toplum örgütüdür ve diğer araştırma merkezleriyle işbirliğine önem veren İLAM, ilim, irfan, beceri ve hizmet merkezli bir çalışma anlayışıyla plan ve programlar yapılmaktadır. Burada yurt içinden ve yurt dışından öğrenciler gelerek bir kısmı burada sürekli kalarak Kur'an dersleri alıp hafız olmakta, diğer bir kısmında da Üniversitenin çeşitli bölümlerinde okuyan öğrenciler kaldığı bilgisine ulaşıldı. İLAM bünyesinde İlam Akademi adıyla yeni bir birim daha kurulduğu, ayrıca açık lise, ilahiyat ön lisans ve ilahiyat lisans tamamlama (İLİTAM) öğrencilerine yardımcı alan seminerleri, çalışma mekânı ve yemek hizmetlerinin verilmekte olduğu öğrenildi. İLAM, her öğretim dönemi başında kendilerine gereken desteği vermek üzere öğrenci ve araştırmacı kabulü gerçekleştirdikleri öğrenilmiştir. Kayseri'den de cemaat mensuplarının İLAM'A çeşitli meselelerle başvurdukları anlaşılmıştır. Bu meseleler burs, yemek hizmeti, ders çalışma mekânı(kütüphane), kalacak yer temin etme gibi istekleridir.

3. Geleneksellik ve Modernlik Arasında Ara Bir Yapı Erenköy Cemaatinin Vakıfsal Organizasyonu

Bu dini grup modern ve geleneksel bir Nakşî silsilesine dayalı olması, tasavvufî yönünün bulunması sebebiyle geleneksel bir formda olan dini grup aynı zamanda da vakıflar gibi modern yapılarla bütünleşen bir forma sahiptir. Vakıflar Erenköy cemaatinin kurumsal işleyişinin temel karizmasını oluşturmaktadır. Başta İstanbul'da Hüdayi Vakfı olmak üzere, İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Kayseri, Konya gibi Türkiye'nin pek çok ilinde faaliyet gösteren Muradiye vakfı, ayrıca Kayseri'de Seyit Burhanettin Hz. gibi vakıfları vardır. Bu vakıflardan Kayseri'de bulunanlar ise Muradiye vakfı ve Seyit Burhanettin Hz. vakıflarıdır. Bu vakıflarda ağırlıklı olarak eğitim hizmetleri verilmektedir. Özellikle yazın, “yaz kursları” adı altında eğitim verilmekle birlikte çocuklara eğitim sürecinde, Kur'an öğretimi başta olmak üzere, ahlak kuralları, kişilik gelişimi ve okula hazırlık eğitimi gibi konularda dersler işlenir. Çocuklar ders işlerken velileri içinde ayrı bir katta Kur'an öğretimi ve sohbetler yapıldığı görülmüştür.

Bunların yanı sıra bir kısım fakirlere iâşe yardımı, diğer ihtiyaç yardımları(odun, kömür, vb.) yapılır, özellikle son zamanlarda Suriyeli mültecilere, daha zor durumda oldukları için, daha fazla yardım yapıldığından, bu yardımlardan faydalanan bazı cemaat mensupları bu durumdan duydukları rahatsızlıkları belirtmişlerdir. Yine kurban bayramında organizasyon yaparak kurban kesemeyen fakir ailelere imkânlar ölçüsünde dağıtım yapılmakta, kesilen kurbanların derilerini toplayarak hayır için kullanılmaktadır. Aziz Mahmut Hüdayi Vakfı'nın organizasyonu altında cemaate bağlı diğer vakıflarla beraber, Nijerya, Somali, Filistin gibi başta Afrika Ülkeleri olmak üzere, Türk Cumhuriyetleri, Asya Ülkeleri ve Balkanlar gibi pek çok ülkede kurban kesim hizmetleri, Kur'an Kursları ve İmam hatiplerle eğitim faaliyetleri sürdürülmektedir. Bu vakıflar aynı zamanda Erenköy Cemaatinin bir tarikat formundan ziyade bir cemaat formu almasında etkili olmaktadır. Vakıflar yardım gelirlerini eğitim faaliyetlerinden gelen bir kısım ücret ve vakfa gelen yardımlardan temin etmektedirler.

Cemaatin okulları bu vakıflara bağlı olarak çalışmaktadır. Bu okullarda görev alan çalışanların çoğu cemaat mensubu kişilerdir. Hizmet amaçlı kurulmuş olan vakıflarda mensuplar cemaatlerinin amacını gerçekleştirmek için gönüllü olarak çalışarak

cemaatlerine destek olmaktadırlar. Erenköy cemaatinin vakıflarında görev alan kişilerin burada yaptıkları hizmetlerle kazandıkları temsili rollerini cemaatlerinin güçlenmesi için kullandıkları gözlenmiştir. Okullar vakıfların bir kuruluşu olarak işlev görmektedir ve cemaatlerin kurumsallaşarak sistemleşmesinde önemli etkileri beraberlerinde getirmektedirler. Günümüzde cemaatler kurumsallaşarak güçlenmekte ve varlıklarını devam ettirmektedirler. Okulları aracılığıyla da hem sosyal hayata hem de değişen hayat şartlarına uyum sağlamaktadırlar.

Cemaatin okullarında çalışan Mehmet B. ile yapılan görüşmede okullarının başta İstanbul ve Ankara olmak üzere kreş, anaokulu, ilkokul ve çeşitli türlerde örgün eğitime bağlı kurumların olduğu öğrenildi. Örneğin; İstanbul'da Sultan Tepe, Ankara'da Muradiye eğitim kurumlarının aktif olarak faaliyet gösterdikleri, Kayseri'de Özel Hisarcıklıoğlu Fen Lisesi ve Anadolu Lisesi, Özel Atlas Koleji ve Atlas Kız Meslek Okulu örgün eğitime bağlı olarak faaliyet gösteren kurumları olduğunu belirtti. Bunlarla birlikte Türkiye'nin diğer illerinde de değişik isimler altında okullarının aktif olarak faaliyet gösterdikleri öğrenildi. Vakıflar okullarla ilgilenmekle birlikte, farklı olarak, basın yayın işleri ile de ilgilenmektedirler. Mesela bu bağlamda cemaat mensuplarının vakıfları bağlamında çıkarmış oldukları altınoluk, yüz akı, şebnem, altın çocuk gibi dergileri ve dergilerin dışında Erkam radyo kanalında 24 saat yaptıkları yayınlarla basın yayın organlarını etkili bir şekilde kullandıkları görülmüştür.

3.1. Zikir:

Atacan'ında(1990) belirttiği üzere zikir tarikat ve cemaatlerin en önemli ritüeli "zikir"dir. Cemaatin kurumsal yapılanmasında da zikir gibi ritüelleri de önemli etki ve işlevlere sahiptir. Çünkü cemaatin geleneksel hiyerarşik yapısı bu ritüeller içerisinde üretilmektedir. Cemaatlerde hiyerarşik yapının üretildiği en önemli ritüel "zikir"dir. "Allah'ın isimlerinin tekrarlanmasına dayana zikir, "cehri"(sesli) ve "hafî"(sessiz, içten) olmak üzere ikiye ayrılır."⁸³Zikirler hiyerarşik yapılar içinde olanlar tarafından mensuplara verilir. Erenköy Cemaatinde her üyeye kendine has olmak kaydıyla verilen, fotokopi şeklinde, dersler(zikir) vardır. Her yıl da bir kez, bölge sorumlusu o bölgedeki tüm mensupları bir mensubun evinde toplar ve fotokopilerini dağıtır. Zikir hafî(sessiz) olarak çekilir ve bir arada müzik eşliğinde yaptıkları toplu zikirleri yoktur. Toplu zikir

⁸³ Atacan, *Sosyal Değişme ve Tarikat, Cerrahiler*, s.51.

yapmadıkları için birebir gözlem yapılması mümkün olmadı. Cemaat mensubu Abdullah B. genel olarak zikir ritüelinin yapılışını bana şu şekilde yazdırdı:

Seher vakti kalkılır, abdest alındıktan sonra kibleye dönerek öncelikle teheccüd(gece namazı) kılınır ardından varsa bir günlük kaza namazı kılınır, sonrasında belirli sayılarda sırasıyla; Estağfurullah, kelimeyi tevhit ve salâvat çekilir ve ardından tefekkür- ü mevt(ölümü hatırlama) 3- 5 dakika arasında ve son olarak rabita(mürşidi kâmillerinde bulunan güzel hallerin kişinin kendine yansımaları) yine 3- 5 dakika olacak şekilde yapılır. Buraya kadar olan bütün zikirleri müritlerin tamamı yaparlar; ancak bundan sonra yazdıracaklarımı sadece manevi olarak seviyesini uygun gördükleri kişilere aşama aşama olarak verirler, hepsini yapanlar ise oldukça azdır. Sonrasında, mürşit veya vekilinin tarif ettiği şekilde vücudun değişik bölgelerinde yer alan manevi noktalara(kalp; sol göğsün iki parmak altı; ruh, sağ göğsün iki parmak altı; sır, sol göğsün iki parmak üstü; haft, sağ göğsün iki parmak üstü; akfa, diğer dört bölgenin kesişme merkezi göğüs kafesinin uç noktası; nefis, iki kaşın ortası ve zikri küll, tam beynin üzeri) lafza zikri belirli sayılarda haft olarak yapılır. Ardından nefiy(derin bir nefis alınarak “La” derken Allah’tan başka ve O’nun hoşuna gitmeyen his ve istekleri kalbinden silip atması) ve ispat(ve sadece Allah ve O’nun razı olduğu şeyleri gönlünde hissetmesi) denilen kelime-i tevhitle zikir tamamlanır.

En son olarak da;

Murakabe(kulun her zaman ve mekânda Allah’ı unutmaması)⁸⁴ dersleri vardır: 1. Ehadiyet Murakabesi; ihlas suresi okunur ve tefekkür edilir. 2. Maiyyer Murakabesi; Hadit Suresi 4. Ayetin manası okunur ve tefekkür edilir.3. Akabiyyet Murakabesi; Kaf suresi 16. Ayetin manası okunur ve tefekkür edilir.4. Muhabbet Murakabesi; Maidesi suresi 54. Ayet okunur ve tefekkür edilir.⁸⁵

Hiyerarşik etki ve işlevlerinin yanı sıra zikrin bireysel etki ve işlevleri de vardır. Nitekim Erenköy Cemaati mensupları bunun duygusal bir coşku oluşturduğunu belirtmişlerdir. Atacan da(1990) cerrahiler çalışmasında alt ve orta düzeye sahip mensup üyeler için zikir bireylere önemli bir boşalma(deşarj olma) imkânı sağlamaktadır. Mahmut E. ile yapılan görüşmede, bu coşku durumunun manevi derecelerinde herhangi bir artışa sebep olmadığı sadece zikir ve “rabita”⁸⁶ ritüelini istekli ve zevkle yapabilmeleri için sunulan manevi hediyeler olarak görüldüğü anlaşıldı. Mustafa B. ise zikirle ilgili düşüncelerini şu sözlerle ifade etti:

Lafız olarak “Allah, Allah..” diyerek Allah’ı zikreden insan sürekli Kur’an(Allah) la irtibat halinde olduğundan hayatının bütün alanlarını buna göre düzenler. Zikri bu şekilde algılayan insanlara baktığımızda diğerlerine göre daha fazla içe dönük

⁸⁴ Osman Nuri Topbaş, *İmandan İhsana Hak Yolculuğu*, Erkam Yay., İstanbul 2009, s.94.

⁸⁵ Topbaş, *İmandan İhsana Hak Yolculuğu*, s.94.

⁸⁶ Rabita: Manevi olarak uzaktaki birisiyle bağlantı kurmak, onu hatırlamaktır.

ve nefesine karşı sürekli savaş halinde yaşayarak, hiçlik makamına, yani ulaşabileceği en üst manevi makama ulaşabilmek için böyle içe dönük mistik bir yaşamı tercih ederler. Zikri çektikten sonra yaşanan o manevi huzuru bütün insanların tatmasını dilerdim.

Yine aynı görüşme esnasında yanımızda bulunan Orhan Z. İse duygularını şu şekilde ifade etti:

Günümüz insanların en büyük manevi sorunlarından biri, insanın kendini derin bir boşlukta hissetmesidir. Bunun sebebi olarak insanın kendi varlığını anlayamaması ve diğer varlıklarla olan ilişkisini tanımlayamaması gösterilmektedir. Bu olumsuz sebeplerden ötürü insan olaylar karşısında nasıl bir tepki vereceğini, nasıl davranması gerektiğini bilemez duruma gelmiştir. Allah'a, kendine, içinde bulunduğu topluma karşı doğru bir duruş alamayan insanın derin bir boşlukta oluşu günümüzün en acı problemlerindendir. Bana göre bu boşluğun, anlamsızlığın sebebi zikirsizliktir. Zikirden uzaklaşan insan şeytanın vesvesesine maruz kalıp boşluğa düşmektedirler. Zikri doğru anlayıp uyguladıkları zaman karşılaştıkları bu anlamsızlık ve manevi boşluğun kaybolacağına ve insanların hem dünyada hem de ahirette mutlu olacaklarına gönülden inanıyorum.”

Cemaatin kadın kollarında görevli Gülay Ö. ise düşüncelerini şu şekilde ifade etti:

Zikir önce ruha etki eder, onu saflaştırdıktan sonra nefsi temizler. Çünkü inanışımıza göre zikir karşısında önce ruh harekete geçer. İbadet etmeyen ruhla nefis aynı hali alır. Ruh Allah'tan bir parça olduğu için hiçbir zaman hastalanmaz, psikolojik bunalımlara, rahatsızlıklara sebep olan nefistir. İnsan ibadetlerini yapmaya başladıkça, Allah'ı çokça zikrettikçe ruh, manevi âlemde yükselir ve bunun neticesi olarak dünyaya yanlış ve aşırı bir şekilde bağlanan nefis içinde bulunduğu bu hastalıktan temizlenir. Zikir, ruhu yükselterek nefsi temizleyen ve insanı doğru yola ileten bir ibadettir.

Bu görüşmeler bize şunu göstermiştir ki, zikir, üyeler tarafından Allah'ı isimleriyle birlikte anmak demek olup, bu sayede insanın nefsin kötü etkilerinden kurtulacağına, ruhlarının manevi olarak yükselişe geçeceğine inanılan bir ritüeldir. Günümüzün en sık karşılaşılan psikolojik sorunlarına(manevi boşluk, anlamsızlık, kendini tanıyamama v.b.) çözüm olacağına, dünyada ve ahirette mutlu bir yaşama ulaştıracağına inanılan bir ritüel olarak anlaşılmaktadır. Bu ritüel içinde de aynı zamanda cemaatin hiyerarşik yapılanması inşa edilmektedir. Şöyle ki ritüel içerisinde cemaatin silsilesi zikredilmekte, onlar için dua edilmekte ve aynı zamanda da bu ritüeller cemaatin hiyerarşik yapılanması içerisindeki görevliler tarafından icra ettirilmektedir. Böylece hiyerarşik yapı tesis edilmektedir. Modern hayatın yoğun, stresli ve gürültülü durumundan bir uzaklaşma olarak gece sabaha karşı yapılan zikir mensupların ruhen dinlenip kendilerini huzurlu hissetmelerini sağladıkları anlaşılmıştır.

Bu hiyerarşik yapıda sohbeti veren kişi ”sohbet başkanı” olarak adlandırılmakta, zikri veren kişi “bölge sorumlusu” olarak adlandırılmaktadır. Bu ritüeli yöneten bölge sorumlusu “halife”(il sorumlusuna), “halife”de İstanbul’da “mürşidi kâmillerine” bağlıdır ve ritüellerle böylesi bir hiyerarşik yapı açığa çıkmaktadır. Ritüelin icra edilmişinde de sohbeti yöneten sohbet başkanıdır bunu görevlendiren kişi bölge sorumlusudur, bölge sorumlusunu halife görevlendirir, halifeyi de en başta liderleri belirlemektedir. Çünkü onlar mensuplara zikri verirken ya da zikri çektirirken aynı zamanda kendi hiyerarşik yapılarını güçlendirmektedirler. Böylece hiyerarşik yapı güçlendirilmektedir.

3.2. Dini Sohbet:

Zikir gibi bireysel ve kolektif etkileri olan bir diğer ritüel ise sohbettir. Sosyolojik anlamda Erenköy cemaati mensuplarının her hafta belli günlerde katıldıkları dini sohbetler, dini yaşamın pratik bir unsudur. Dini sohbetler mensuplar üzerinde çeşitli etkiler bırakarak, onların gündelik yaşamlarında, ailelerinde, iş yerlerinde, sosyal ilişkilerinde, günlük ibadetleri uygulamalarında birçok değişimi bir arada getirdiği gözlenmiştir. Cemaat ritüellerinin pratik uygulamalarından biri olan dini sohbetlere kadınlar haftanın belli gününde gündüz, erkekler ise akşam katılmaktadırlar. Erenköy cemaatinde dini sohbetler; maneviyatı zinde tutmak, dini bilgileri güncellemek, cemaat içindeki sosyal ilişkileri artırmak amacıyla haftanın belli günlerinde, herkes kendi semtinde bulunan üyelerle bir araya gelip, yaklaşık 40 dakika sohbet yapmaktadırlar. Sohbetlerde dini(Hz. Muhammed’in Hayatı, hadis kitapları, evliya menakıpları vb.), ilmi ve tarihi(İslam Tarihi) kitaplar okunmaktadır. Ayrıca Altınoluk, Şebnem, Genç ve Yüz Akıgibi dergilerden de faydalanmakta oldukları bayanların dini sohbet grupları içinde 5 hafta boyunca katılmış olduğumuz sohbetlerinde gözlenmiştir. Bir sohbet esnasında sohbeti veren vekil sohbeti şu şekilde açıklamıştır:

Dini sohbet aşırıya kaçmadan nafîle bir ibadet yapmaktır; tıpkı nafîle namaz kılmak, tespih çekmek gibi. Sohbetlerde amaç, cemaat mensuplarının manevi seviyelerini yükseltmeye çalışmaktır. Nasıl ki akademisyenler buldukları mevkide kalmak istemezler, sürekli yükselmeye çalışmak isterlerse cemaat mensupları da sohbetlerde maneviyatlarını yükseltmek isterler. Bu yüzden birçoğu düzenli olarak sohbetlere devam ederler.

Sohbetin mensuplar üzerindeki etkisini sohbet başkanı Venhar B. şöyle açıklamıştır:

Dini sohbetlerinde itidalin olması ve ifade edilen güzel davranışların, özellikle sohbeti yapan sohbet başkanları tarafından uygulanıp yaşandığını gören mensuplar sohbetlere daha istekli katılmaktadırlar. Sohbetlerde işlenen konular temelini Kuran'dan, Hadislerden ve belli âlimlerin tavsiyelerinden(Ebubekir Sıddık, Selmanı Farisi, Bahuddin Nakşibendî, imam rabbani, Mevlana, Halidi Bağdadi gibi) bu kitaplardan oluşturduğu için, verdiğimiz bilgiler mensupların daha çok ilgisini çekmekte ve yaşam tarzlarını verilen bilgiler yönünde değiştirmektedir.

Özellikle alt ve orta gelir düzeyine sahip, orta yaş ve üstündeki kadın mensuplar için dini sohbetler evdeki sorunlardan kaçış yeri olarak sıkıntılardan uzaklaşabildikleri terapi yerleri gibi görülmektedir. Erenköy cemaati kadın mensuplarının burada ihvan kardeşleriyle birlikte samimi ilişkiler kurarak sohbet dışında da bir araya gelip sosyalleştikleri, eğlendikleri aynı zamanda manevi olarak da desteklendikleri yer olarak görülmektedir.

3.3. Karizmatik Lider ve Ziyaret:

Zikir ve dini sohbetler gibi yine bireysel etkisi ve kolektif etkisi olan bir diğer ritüelleri ise “mürşidi kâmil” dedikleri karizmatik liderlerinin Kayseri de ki mensuplarını yılda bir kez ziyaret etmesidir. Erenköy Cemaatinin kuruluşundan bu zamana kadar gelebilmesinde en önemli etkenlerden biri silsilede sırasıyla yer alan karizmatik liderinin değişen toplumsal yapının mesajlarını, yeni doktrinlerini kendi gruplarına başarıyla kabul ettirebilmeleridir. Mensupların bir kısmı “mürşidi kâmil” dedikleri karizmatik önderlerini “Peygamberin manevi mirasçısı olarak” görürler, bir kısmı dini bilgisinin fazla olduğuna, bir kısmı da keramet sahibi olduğuna inanırlar. Kerametten kastettikleri de hastalık durumları gibi sıkıntılı durumlarında kendilerini iyileştirip şifa bulduklarına inanmalarıdır. Ve bu durumda liderin karizmasını nerden aldığına ve nasıl meşrulaştığını gösterir. Sahip olduğu bu karizma sebebiyle dini otoriteyi kullanma yetkisini de elinde bulundurur. Lider kişi cemaat içinde ritüellerle oluşturdukları hiyerarşik yapısını bu ziyaretleri esnasında etkili bir şekilde kullanarak kendi otoritesini meşrulaştırırken, bununla birlikte muhtelif zamanlarda manevi heyecanı artırmak, karşılıklı manevi enerji alış verişini sağlamak ve İstanbul'a gidemeyenler için görüşme imkânı oluşturmak amaçlarıyla bu ziyaretleri gerçekleştirdikleri görülmüştür.

Bu ziyaret zamanı geldiğinde hiyerarşik yapı şu şekilde işler: Yılda bir kez Osman Nuri Topbaş Kayseri'deki mensuplarıyla bir araya gelmek için ziyarette bulunur. O gelmeden yaklaşık iki hafta önce Kayseri'den sorumlu halifeye haber verilir, halife bölge

sorumlularına haberi iletir, bölge sorumluları sohbet başkanlarını haberdar eder, sohbet başkanları da sohbetlerine devam eden her mensubu tek tek arayarak buluşmanın gerçekleşeceği gün ve saati bildirirler. Haberi alan mensupların büyük bir heyecana kapıldıkları, ne işleri varsa erteleyip bir şekilde liderleriyle görüşmeye gitmek için can attıkları gözlenmiştir. Nihayet görüşme günü geldiğinde, K Erenköy cemaati mensuplarının birinin bağ evinde veya mensuplardan birinin fabrikalarında görüşmeyi gerçekleştirirler.

Kayseri’de çok önemli bir yere sahip olan bağ evleri Kayserililer için oldukça öneme sahip yerlerdir. Yaz mevsiminde üst gelir düzeyine mensup halkın büyük çoğunluğu bağ evlerine göçerler. Birçok önemli etkinliklerini, günleri, toplantılarını bu evlerde yaparlar. Kayseri halkının sosyal, ekonomik gibi birçok alanda değişim ve gelişmesinin altında bu bağ evleri yatmaktadır. Bu yüzden K. Erenköy cemaati mensupları da kendileri için oldukça önemli olan bu ziyaretlerini özellikle son zamanlarda bağ evlerinde yapmaktadırlar. Oldukça kalabalık olan katılımda kadınların ve erkeklerin ayrı yerlerde buldukları gözlendi. Liderlerin erkeklerin bulunduğu yerde bir kürsüye çıkarak genel bir sohbet yaptığı, aynı anda diğer tarafta bulunan bayanlara canlı yayında konuşmanın izlettirildiği ve sohbet bittikten sonra cemaat önderinin kadınlarında yanına gelerek onları selamladıkları gözlenmiştir. Sohbet bittikten sonra kadınların çoğuyla yapılan görüşmenin sonunda özetle şu bilgilere ulaşıldı: Kalplerini manevi bir huzur kapladığı, bir Allah dostunu canlı olarak gördükleri için kendilerini oldukça feyizli, bütün dertleri dinmiş, hastalıkları şifa bulmuş şekilde hissettikleri bilgisine ulaşılmıştır. Bazı mensuplar gelirken yanlarında cemaatte olmayan yakınlarını da getirerek liderlerinden feyiz almalarını, onun mübarek yüzüne bakarak sıkıntılarının bitmesini, hastalıkları varsa eğer şifa bulmalarını temenni ettikleri görülmüştür.

4. K. Erenköy Cemaati Mensup Tipolojisi:

Ritüellerde görüldüğü üzere böylesi bir organizasyon ve dayanışma biçimi belirli bir mensubiyet biçimini de beraberinde üretmektedir. Erenköy Cemaatinde cemaat mensuplarının cemaate katılımında kişisel tercihlerinin belirli olduğu gözlenmiştir. Cemaat ilk doğduğu günden günümüze kadar üye sayısını artırarak gelmiştir. Üyelerde toplumdaki gelişmelerle doğru orantılı olarak üye tipolojisi de gittikçe genişlemiştir. Genel olarak yapılan gözlem sonucunda göre; Erenköy cemaatinin temel üye

tipolojisini, ritüelleri uygulayan aynı zamanda günlük yaşam düzenlerine de devam eden mensuplar oluşturmaktadır. Bunu cemaat liderine gönülden bağlı olup ancak ritüellerini yerine getirmeyenler takip etmektedirler.

Ve bunlarla birlikte cemaat liderine gönülden bağlı olmadığı halde cemaatin sağladığı sosyal güvenlik mekanizmalarından faydalanan üye tipleri de mevcuttur ki bunlar cemaatin sağladığı iş imkânı ve maddi yardımlardan faydalanmakta olanlar veya vakıflarında görev alarak edindikleri temsili kimlikleri kendi çıkarlarına kullanan kişiler olduğu gözlenmiştir. Bu mensupların cinsiyet dağılımları da farklılaşmaktadır. Vakıf görevlilerinden Orhan B. Kayseri’de erkek mensup sayısının kadınlardan daha fazla olduğunu, erkeklerin cemaatin hiyerarşik yapısında ve organizasyonlarında kadınlara oranlara daha etkili olduklarını belirtmiştir. Kadınların birçoğunun cemaat liderlerine erkeklere oranla daha fazla bağlı oldukları, sohbetlere erkeklere göre daha düzenli ve istekli katıldıkları, hatta bazen ailelerini ihmal etme pahasına cemaat ritüellerini uyguladıkları gözlenmiştir. Patronaj ilişkisinden dolayı cemaat mensubu olanlar ise erkek mensuplarda kadınlara oranla daha fazladır. Kadınlardan genç olanlarından bazılarının vakıf okullarında öğretmenlik yapabilmek için cemaate mensup oldukları gözlenmiştir. Erkeklerde bu duruma örnek olacak açıklamayı sohbet başkanlarından Ali Ç. şu şekilde anlattı:

Bir gün iş yerimde otururken, uzaktan tanıdığım bir baba ve oğlu yanıma gelip cemaate katılmak istediklerini, ders almak(cemaat ritüeli zikir) istediklerini söylediler. Bende onları halifemize götürdüm. Halifemiz adamlara baktı ve onlarla biraz konuştuktan sonra yanımdan ayrıldı. Normalde böyle durumlarda ilk başlayanlar için ders aşamaları vardır onu vermedi. Bu durumu kendilerine sorduğumda, gelen adamların amaçlarının cemaate mensup olmak değil de oğluna iş bulmak için geldiklerini söyledi ve bu durumun ilk defa yaşanmadığını bu şekilde gelen birçok insan olduğunu söyledi.

Mensupların sosyoekonomik tabanına bakıldığında ise Erenköy Cemaatinin temelinin zenginlere ve orta derecede geçimini sağlayanlara dayandığı gözlenmiştir. O yüzden Nakşibendiliğin bu coğrafyadaki en zengin kolu olarak bilinmektedirler. Ticaretle uğraşanlar ve sermayedarlar Erenköy cemaatinin temel mensuplarını oluştursa da bunlarla birlikte orta ve düşük gelir düzeyine sahip üyelerinde azımsanmayacak düzeyde fazla bulunduğu gözlenmiştir. Mensupların meslek durumları, katılan sohbetler ve vakıflarda yapılan gözlemlere dayanarak, yaygın olan meslek grubunun esnaflık olduğu ancak; bununla birlikte doktor, eczacı, mühendis, öğretmen, işçi, ev

hanımı ve öğrencilerin de cemaatte mevcut bulunan meslek gruplarından olduğu görülmüştür. Meslekleriyle doğrudan ilişkili olarak eğitim durumlarına bakıldığında ise cemaatin üst tabakasını genellikle üniversite mezunları oluştururken, cemaatin geneline bakıldığında, erkekler lise mezunu kadınlar ise ortaokul mezunudur. Gençlere bakıldığında ise çoğunluğu imam hatip öğrencisi olmakla birlikte lise mezunu, lise mezunlarına oranla daha az sayıda bulunan üniversite mezunlarının olduğu görülmüştür.

Sonuç olarak Erenköy cemaatinin temel üye tipolojisini, ritüelleri uygulayan aynı zamanda günlük yaşam düzenlerine de devam eden mensuplar oluşturmaktadır. Bunu cemaat liderine gönülden bağlı olup ancak ritüellerini yerine getirmeyenler takip etmektedir. Bunlarla birlikte cemaat liderine gönülden bağlı olmadığı halde cemaatin sağladığı sosyal güvenlik mekanizmalarından faydalanan üye tipleri de mevcuttur. Ticaretle uğraşanlar ve sermayedarlar Erenköy cemaatinin temel mensuplarını oluştursa da bunlarla birlikte orta ve düşük gelir düzeyine sahip üyelerinde azımsanmayacak düzeyde fazla bulunduğu görülmüştür. Yaygın olan meslek grubunun esnaflık olduğu ancak; bununla birlikte doktor, eczacı, mühendis, öğretmen, işçi, ev hanımı ve öğrencilerin de cemaatte mevcut bulunan meslek gruplarından olduğu görülmüştür.

BÖLÜM IV

BULGULAR VE ANALİZ

1. Kayseri Erenköy Cemaatine Katılımı Etkileyen Sosyal Etkenler:

Dini cemaatler dayanışma, basın yayın organları ve etkileşim ağları sayesinde sistematik kurumlar olarak var olmakta ve bir kartopu gibi büyüyerek varlıklarını sürdürmektedirler. Modern yaşamla birlikte dinin ortadan kaldırılma çabaları, onları duygusal yönden tatmin etmediğinden, manevi hayatlarında boşluk oluşturduğundan ve yalnızlaşmaya ittiğinden dolayı başarısız olmuş, bunların sonucunda insanlar dini yaşamdan uzaklaşmak yerine çeşitli dini gruplara mensup olarak yeniden dine yönelmişlerdir.⁸⁷ Bununla birlikte modern yaşamın her alanda yaşanmaya çalışılması ve teknolojik hayatın gün geçtikçe ilerlemesi karşısında dinin de özünü bozmadan yaşanan değişime ayak uydurmaya çalışması, bunu da cemaatler kanalıyla uygulamaya geçirmeye çalıştığı Erenköy cemaatinde gözlenmiştir.

K. Erenköy cemaatinin vakıflarına bağlı okulları aracılığıyla topluma uyum sağlamaya çalışması, basın yayın organlarını kullanarak geleneksel dini grup yapısından ayrılarak modern döneme ayak uydurma çabaları bu durumun örneklerindedir. Bütün bu çabalarının sonucu olarak dini cemaatler, toplumsal değişmelere uyum sağlayarak varlıklarını sürdürmekte olup birçok insan tarafından çeşitli sebeplerle tercih edildikleri görülmüştür. İnsanların çoğu tarafından dini cemaatlere yönelimi etkileyen sosyal faktörler; cinsiyet, yaş, sosyoekonomik düzey ve inanç gibi etkenlerle cemaatlere katılım arasındaki ilişki K. Erenköy cemaati içinde yapılan görüşme, gözlem, katılımlı gözlem gibi yöntemlerle şu şekilde incelenmiştir:

⁸⁷ Kirman, *Yeni Dini Hareketler Sosyolojisi*, s.60.

1.1. Eğitim Durumu Ve Cemaate Katılım İlişkisi:

Cemaatlerin değişen toplum yapısına eğitim kurumlarıyla uyum sağladıkları daha önce de söylenmişti. Eğitimin öneminin gün geçtikçe daha da arttığı ve toplumların eğitim ile yönlendirildiği, geliştiği bir dönemde, eğitimden uzak bir kurumun sürekliliğini devam ettirmesi mümkün değildir. Sadece eğitim kurumlarının bulunması elbette cemaatlerin sürekliliğini sağlayan bir etken değildir. Bu kurumların kurulup işletilmesinde gönüllü olarak çalışan, bu kurumları cemaatlerinin devamlılığını sağlamak için kullanan, yöneten mensupların olması zorunlu bir gerekliliktir. K. Erenköy cemaatinin bugüne kadar gelebilmesinde elbette mensupların yürüttükleri sistemleri vardır. Mensupların yürüttükleri bu sistemleri onların eğitim düzeylerinin ne olduğu ve bu durumun cemaati tercih edip etmemelerinde etkisinin olup olmadığı sorularını akıllara getirmiştir. Bu amaçla yapılmış gözlemler ve katılımlı gözlemlere dayanarak cemaat içindeki eğitim basamağını en alt düzeyden en üst düzeye doğru, okur- yazar değil, okur- yazar(diploma yok), ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite olarak sıralamak mümkündür.

Kadın sohbetlerinde görüşme yaparak elde edilen sonuçlara göre kadınların birçoğunun ilkokul mezunu olduğu, erkeklerin ise lise mezunu olduğu görülmüştür. Bunlarla birlikte cemaatin beyin kısmı denilebilecek olan üst düzey sorumluların özellikle genç ve orta yaşlı olanların ise üniversite mezunu olduğu görülmüştür. Cemaatin vakıflar gibi hizmet kollarında çalışan gençlerin çoğunun ise lise mezunu gençler olduğu gözlenmiştir. Hemen hemen her eğitim düzeyinden kişilerle yapılan görüşmelerin sonucuna bakıldığında, okuma yazma bilmeyenlerin cemaat içinde çok az sayıda bulunan ileri yaşlılar olduğu görülmüştür. Bununla birlikte ilkokul veya ortaokul mezunu olanların ise orta yaşlı kadın mensuplar olduğu, bu düzeydeki mensupların, cemaate üye olarak eksik yaşadıkları arkadaş ortamı, başarı elde etme, kimlik oluşturma gibi duygularını cemaat içindeki ritüellerle gidermeye çalıştıkları gözlenmiştir. Bu ritüellerde gerek sohbet başkanlığı görevinde olarak, gerek sohbet grubunda olarak, gerekse ödev gibi zikirlerini tam vaktinde uygulayarak hem kendilerine verilen görevleri yerine istekle getirdiklerini bu sayede yeteneklerini kullanarak zayıflıklarını gidermeye çalıştıkları gözlenmiştir. Mensuplardan Leyla K.'nın de dediği gibi, böylece cemaatleri onlar için kendilerini eğittikleri, birçok şeyi öğrendikleri, yeteneklerini kullanabildikleri, küçük bir grupta görünür olarak önemli hissettikleri için tercih

edilecek kurumdur. Lise mezunlarına bakıldığında ise daha çok vakıflarda görev yapan gençlerin oluşturduğu görülür.

Bu gençlerin çoğu özellikle kızlar, imam hatip liselerinden mezun olduktan sonra üniversite hayatına başlayamamış mensuplardır. Vakıflarda kendilerine verilen görevler herhangi bir meslek edinememenin verdiği eksikliği gidermek için büyük bir fırsat doğurmaktadır. Hatta bazıları kendilerine verilen görevleri o kadar benimser ki görevlerini kendi çıkarları için kullandıkları bile görülmüştür. Örneğin vakıflara bağlı kreşlerde öğretmenlik yapan kızların çoğunda ve vakıfların yönetim bölümünde görevli kişilerin bazılarında bu durum görülmüştür. Üniversite mezunu olan üst düzey kimselerle yapılan görüşmelerde ise örneğin eczacılık yapan Talha U. hayatında birçok şey yaşadığını bir tek bu cemaate girerek huzur bulduğunu, manevi olarak yoğun duygular yaşadığını, anlam arayışının en doğru yönlendirmesinin bu cemaat içinde yapıldığı gibi şeyler söylemiştir. Bunun gibi birkaç kişiyle daha yapılan görüşmelere göre üniversite mezunlarının daha bilinçli bir şekilde, maddi beklentileri olmadan cemaate mensup oldukları görülmüştür.

Sonuç olarak eğitim düzeyi ile cemaate katılım arasında olumlu bir ilişkinin var olduğu görülmüştür. Ancak; bu ilişkinin doğru orantılı olmadığı yani eğitim düzeyi arttıkça cemaate katılım artmaktadır veya azalmaktadır demek yerine eğitim düzeyi ile cemaate katılım arasında bir ilişki vardır, bu ilişkinin sebebi her eğitim düzeyine göre değişmektedir denilmesi daha doğru olur. Cemaatin içinde her eğitim düzeyinden insan bulunduğu için ilkokul ve ortaokul mezunlarının daha yüzeysel ve yaşayamadıkları bazı duyguları gidermek için cemaate mensup oldukları görülmüştür. Bununla birlikte lise mezunlarının üniversiteye yani bir meslek sahibi olmaya duydukları özlemleri gidermek için cemaatin verdiği rollerle bu eksikliklerini gidermeye çalıştıkları, üniversite mezunlarının ise diğer düzeylere nazaran maddi beklentileri olmadan daha bilinçli bir şekilde cemaate üye oldukları görülmüştür.

1.2. Sosyoekonomik Düzey ve Cemaate Katılım İlişkisi:

Eğitim düzeyiyle birlikte mensupların sosyoekonomik düzeylerinin de cemaatlere katılımı etkilediği K. Erenköy cemaati mensuplarında şu şekilde görülmüştür:

K. Erenköy cemaatinin sosyoekonomik yapısına bakıldığında, çoğunluğu esnaf ve sermaye sahiplerinin oluşturduğu, bunlarla birlikte ev hanımı, işçi, öğrenci, öğretmen, eczacı, doktor veya mühendis gibi her meslek grubundan insanların var olduğu yukarıda belirtilmişti. Cemaatler gönüllü dini kuruluşlar olduklarından dolayı hizmet verebilmek için zengin kimseleri bünyelerinde bulundurmaları gerekmektedir. Örneğin Ramazan ayında Seyit Burhanettin Vakıflarında her gün iftar daveti verdikleri ve davet masraflarını karşılamak için zengin mensuplarından birisini görevlendirip masrafları karşılamasını istedikleri görülmüştür. K. Erenköy cemaati Atay'ın da belirttiği gibi Nakşibendiliğin esnaf ve zanaatkârlar kolu olarak bilinir. Çoğunluğu zenginlerin oluşturduğu mensupların yanında orta gelirli ve düşük gelirli mensupların da azımsanmayacak miktarda az olduğu görülür. İş adamı Mahmut T.İle yapılan görüşmede neden bu cemaati tercih ettiniz sorusuna şu şekilde cevap vermiştir:

Ben dindar bir ailede doğdum büyüdüm. Babam rahmetli de bu cemaat için çok çalışmış kimselerdendi. Gençken cemaat toplantılarına beni de götürürdü, orda çay dağıtır, masaları düzenlerdik. Yani hep bu cemaatin içindeydim ben. Bu dünyanın geçici olduğu ve elbet hepimizin bir gün öleceği düşüncesi bütün malın mülkün geçici olduğunu önemliolanın bu dünyada Allah'ın rızasını kazanmak olduğu düşüncesi ve bunu başarabilmek içinde bir cemaate üye olmak gerektiğine inandım. Yaşadığım sosyal çevremde bize uygun olan tek cemaat Erenköy cemaatiydi. Bu yüzden bu yoldayım ve çok mutluyum.

Erenköy cemaati mensuplarına bakıldığında, üst gelir düzeyine sahip mensupların sayıca fazla oldukları görülmüştür. Cemaat içi organizasyonlara sağladıkları maddi imkânlarla birlikte cemaat içinde rol alarak hem cemaatin ayakta durmasına yardımcı olmaktadır hem de manevi anlamda huzura erdiklerine inandıkları görülmüştür. Orta ve alt gelir düzeyine sahip mensuplar ise üst gelir düzeyine sahip mensuplara oranla daha az sayıdadırlar. Vakıf görevlilerinden İbrahim C. bu gelir düzeyine sahip bireylerin, bir kısmının maddi yardımları alabilmek için cemaate mensup olduğunu belirtti. Bir kısmının ise iş bulabilmek için cemaatte olduğunu, bir kısmının manevi sıkıntılarından kurtulabilmek için cemaatte olduğunu, bir kısmının ise sadece doğru yolun kendilerinin cemaati olduğuna inandıkları için gönülden bu cemaate mensup olduklarını belirtmiştir.

Katılabildiğimiz ritüellerde gözlemlediğimize göre, üst gelir düzeyine sahip mensuplarla, alt ve orta gelir düzeyine sahip mensupların ritüelleri uygularken de farklılık gösterdiklerini, örneğin haftalık sohbetlere katılımları karşılaştırıldığında, üst gelir düzeyine sahip kişilerin daha istekli ve sürekli bir şekilde sohbete devam ettikleri,

yapılan sohbetlerin kendi evlerinde yapılması için daha istekli oldukları gözlenmiştir. Buna karşı orta gelirli mensupların sohbetlere katılımlarının sürekli olmasına karşın üst gelir düzeyine göre daha az istekli oldukları, alt gelir durumuna sahip mensupların ise diğerleriyle karşılaştırıldığında sohbetlere ara sıra katıldıkları, sohbet başkanlarının aramasıyla bazen zoraki de olsa katılarak bazense hiç gelmeyerek sohbetlere devam ettikleri gözlenmiştir.

Ramazan ayında kurdukları iftar çadırlarında, üst düzey gelir durumuna sahip mensupların hem yemek masraflarını karşıladığı hem de kendi çocuklarıyla birlikte çadırın kurulup yemeklerin dağıtılıp toplanmasında aktif çalıştıkları gözlenmiştir. Cemaat önderlerinin Kayseri mensuplarını ziyareti esnasında yine üst gelir düzeyine sahip mensuplar devreye girerek, yaklaşık 300 sohbet başkanına cemaat liderlerinin de katıldığı oldukça zengin kahvaltı vermekte ve liderleriyle mensuplarının bir araya gelmeleri için kendi iş yerlerini veya bağ evlerini kullanarak yüzlerce mensubu ağırlamaktadırlar. Orta ve alt gelir düzeyine sahip mensupların bir kısmının ise daha çok cemaatin vakıflarında, kreşlerinde bazen gönüllü çoğunlukla da hizmetlerine karşılık olarak az miktarda da olsa ücret aldıkları gözlenmiştir.

Sonuç olarak sosyoekonomik durumun cemaate katılımı etkilediği görülmüştür. K. Erenköy cemaati içinde yapılan gözlemlere dayanarak gelir düzeyi yükseldikçe cemaatleşme oranında ve cemaat içi faaliyetlerde, özellikle cemaat içi organizasyonlarda, vakıflarda, mensuplar arası iletişimi sağlamada, kurumların yapılanmasında ve işleyişlerinin sağlanmasında aktif görev aldıkları görülmüştür. Gelir düzeyi düştükçe cemaatleşme oranında ve cemaat içi faaliyetlerde, özellikle cemaat içi organizasyonlarda, vakıflarda, mensuplar arası iletişimi sağlamada, kurumların yapılanmasında ve işleyişlerinin sağlanmasında aktif görev alma oranında azalma olduğu görülmüştür. Eğitim ve sosyoekonomik düzey ve cemaate katılım arasındaki ilişki incelenirken bu faktörlerin cinsiyete göre de farklılık gösterdiği gözlenmiştir. Örneğin, erkeklerin kadınlara oranla daha aktif olduklarının gözlenmesi cinsiyet faktörünün de cemaate katılımı etkileyen faktörlerin başında geldiğini göstermiştir.

1.3. Cinsiyet Ve Cemaate Katılım İlişkisi:

Katıldığımız ritüeller de yapılan gözlemler kesin olmamakla birlikte erkeklerin sayısının kadınlara oranla cemaatin içinde daha fazla yer aldıkları görülmüştür. Kadınların çoğunun ev hanımı olması sebebiyle daha geri planda olmaları, erkeklerin ise cemaatin her işinde aktif bir şekilde bulunmaları, örneğin vakıflarda, yardımlarda, sohbet ritüellerinde daha fazla görülmeleri onların cemaatte daha fazla sayıda görülmesine sebep olmuştur. Ancak kadınların sayısı da azımsanmayacak derecede fazladır bu da şu şekilde açıklanabilir: Son zamanlarda kadınların evden çıkıp sosyal hayata aktif bir şekilde katılmalarından dolayı kendilerince uygun gördükleri ortamlarda bulunmaktan keyif aldıkları görülmüştür. Muhafazakâr kadınlar için cemaatler hem içlerinde oluşan manevi boşluğu doldurma hem de cemaat içindeki üyelik ağlarına dâhil olmak suretiyle sosyalleşerek sosyal hayata aktif bir şekilde katılmalarını sağlayan kurumlar olmaktadır.

K. Erenköy cemaatinde kadınlar kendi aralarında daha rahat iletişim kurabildikleri için ritüeller esnasında duygularını rahatça dışarı yansıttıkları görülmüştür. Konuyla ilgili bir sohbet esnasında şöyle bir durumla karşılaşıldı, sohbet esnasında “cezbe”(manevi hallerde ilerleyerek Allah’a yaklaşma hali) dedikleri hali yaşayarak herkes sessizken aniden bağırması, ortam da rahatsızlık oluşturdu ve kadınlardan bazıları sohbet ortamını terk etti. Sohbet sonunda başkan, bu durumların aslında yasak olduğunu mensupları defalarca uyarılarına rağmen bazılarının bu duruma uymadıklarını belirtti. Kadınların cemaatlerine oldukça güçlü manevi bağlarla bağlı oldukları, sahiplendikleri ve hayatlarını cemaatlerinin öngördüğü şekilde yaşamak için ellerinden geleni yapmaya çalıştıkları gözlenmiştir. Bazı kadınların bu kadar çok cemaate bağlı yaşam sürdürmek istemeleri, cemaate dâhil olmayan aileleri tarafından eleştirilmekte, sık sık dışarı çıkıp cemaat etkinliklerine dâhil olmak istemeleri hem eşleri hem de çocukları tarafından istenmemekte olduğu görülmüştür. Ancak bütün bu olumsuz eleştirilere rağmen kadınlar kendileri için, inançlarının ailelerinden daha önce geldiğini belirterek, ailelerini ihmal etme pahasına kendilerini cemaatlerine adadıklarını söyleyerek kendilerini haklı gördükleri yapılan görüşmeler sonucunda görülmüştür.

Cemaatin içinde de en üst düzeylerde çoğunlukla erkekler vardır. Sohbet başkanı Leyla E.’nin de söylediğine göre İslam dininin kadınlara daha çok aile içinde görevler yüklemesi hem de henüz kadınların çoğunun bu görevleri yapabilecek güveni

kendilerinde bulamamaları sebebiyle erkekler cemaat içinde hep en üst düzey görevleri üstlenmişlerdir. Sonuç olarak cinsiyet faktörü ile cemaate katılım arasında olumlu bir ilişkinin olduğu, kadınların kendilerini ifade edebildiği, sosyalleşebildiği, duygularını daha rahat ifade edebildikleri için erkeklerin ise cemaatin yönetim bölümünde önemli işleri yerine getirerek sorumluluk aldıkları ve aynı zamanda Allah'ın rızasını kazandıkları düşüncesi gibi sebeplerle cemaati tercih ettikleri görülmüştür. Cinsiyet faktörüyle yakından alakalı olarak, mensupların çoğunluğunun hangi yaş grubundan olduğu, yaş dönemlerine göre hangi sebeplerle cemaati tercih ettikleri gibi nedenler cemaate katılım ile yaş faktörü arasında bir ilişkinin var olduğunu göstermiştir.

1.4. Yaş Ve Cemaate Katılım İlişkisi:

Yaş, insanın sorumlu olabilmesi ve birtakım değer, inanç ve tutumları edinebilmesi için gerekli bir faktördür. İslami ritüeller de, örneğin farz ibadetlerin bir insana farz olabilmesi için ergenlik çağı şartının olması gibi bir insanın belli değerleri anlayıp uygulayabilmesi için belirli yaş grubunda olması zorunludur. Yaş da tıpkı cinsiyet gibi kişinin elinde olmadan kaderinde belirlenmiş bir faktördür. İnsanların bilinçli bir şekilde tercih yaptıkları dönemler gençlik, orta yaşlılık ve yaşlılık olarak ayrılabilir. Cemaat içinde özellikle vakıf kreş ve okullarında gençlere sık bir şekilde rastlandı ve konuşma imkânı bulundu.

K. Erenköy cemaatinde kesin olmamakla birlikte orta yaşlılara göre gençlerin sayısının nispeten daha az olduğu görülmüştür. Ancak cemaat içinde gençlerin sayısı azımsanmayacak sayıda fazladır. Cemaat gençlerinde ilk sırayı, anne babaları cemaat mensubu olanların belli yaşa geldikten sonra cemaate mensup oldukları görülmüştür. K. Erenköy cemaatinin kurslarında, kreşlerinde ve vakıflarında özellikle gençler çalışmaktadırlar. Bu gençlerin cemaati tercih etme nedenleri onlarla vakıflarda ve kreşlerde yapılan görüşme sonucunda şu şekilde açıklanmıştır. Bazı kızlar için özellikle biz dönem yaşanan türban sorunu probleminden dolayı lise veya üniversiteye gidemeyen kızlar için cemaat kamusal alanda yer alamamalarına çözüm olarak, çalışma hayatına duydukları özlemi gideren alternatif kurumlar olarak tercih edilmiştir. Evde oturmak yerine cemaat içinde, sohbet başkanlığı, cemaate bağlı kreşlerde öğretmenlik yaparak veya cemaate ait vakıflarda görev alarak hem onları sosyalleştirmekte hem de dini görüşlerine uygun bir şekilde sosyal hayata dâhil olmaktadır. Bununla birlikte

okul okumayı tercih etmeyen kızların geçmiş başarı durumlarına bakıldığında birçoğunun başarısının yüksek olmadığı görülmüştür. Bu sebepten meslek sahibi olamayan özellikle kızlar cemaatin kreşlerinde öğretmenlik yaparak, erkekler vakıflarda kendilerine verilen görevi benimseyerek ulaşamadıkları meslekleri cemaatin kurumlarında yapabilmektedirler. Bu sayede zayıflıklarını gidererek, yeteneklerini kullanmaktalar ve küçük grupta görünür olarak kendilerini önemli hissetmektedirler. Tüm bunları yaparken aynı yaş grubundan, aynı görüşe sahip arkadaşlarıyla bir arada bulunup, geniş bir arkadaş bağı kurup ortak paylaşımlarda bulunmaları gençlerin Erenköy cemaatini tercih etme nedenlerinden oldukları gözlenmiştir.

Cemaat içindeki gözlemlere dayanılarak cemaat içinde orta yaş grubunun diğer yaş gruplarına göre daha fazla sayıda oldukları kesin olmamakla birlikte görülmüştür. Bu gruptaki insanlar çoğunlukla hayat düzenlerini kurmuş, belli meslek ve statü sahibi kişilerdir. Hayatta evlilik ve iş bulma gibi önemli eksikliklerini tamamlayan kişilerin, kalplerinde oluşan manevi boşlukları doldurmak orta yaş grubunun cemaati tercih etmesindeki en genel sebep olarak söylendiği görülmüştür. Son zamanlarda insanların birbirlerinden uzaklaşmalarına K. Erenköy cemaatinin kendilerine özgü ihvan⁸⁸ bilinciyle çözüm olduğu görülmüştür. Sohbet başkanı Sena C., bu sayede cemaatteki herkesin birbirini kardeş görüp samimi bir ortamda yalnızlık duygularından uzaklaştıklarını söylemiştir. Boşanma olaylarının artması gibi olumsuz durumlar insanlarda güvensizlik duyguları oluşturduğunu belirtti. Böyle durumlarda K. Erenköy cemaati mensuplarından Halil F. aile yapısını korumak için boşanmak isteyen iki tarafla yapıcı konuşmalar yaptıklarını söyledi. Ancak durum değişmezse iki tarafın iyiliği için istemeseler de sürecin boşanmayla sonuçlandığını belirtti. Bu olumsuz durumlardan uzaklaşmak, bunlara bir çare bulabilmek ve huzura erebilmek için cemaat, mensupların birbirlerine olan karşılıklı sevgi ve muhabbetleri ve yapılan ritüellerin sıkıntılarını gideren bir ilaç gibi görülmesi sebepleriyle cemaatin tercih edilen kurum olduğu görülmüştür.

Cemaat içinde gençler ve orta yaşlılara nispeten daha az sayıda bulunan yaşlılarla yapılan görüşmelerin sonucunda, istisnasız hepsinde görülen, yaşlılıkla birlikte gelen ölüm korkusu, ahiret endişesi gibi duygulardan kurtulmaya çalışmaktır. Bununla birlikte

⁸⁸ İhvan: Manevi din kardeş demektir.

K. Erenköy cemaati geçmişte işlenen günahlardan kurtulma yolu olarak yeniden başlangıç yapabildikleri yerdir. Yaptığımız görüşmeler sonucunda bu günahların, ibadetlerde olan eksikler, kılınmayan namazlar, tutulmayan oruçlar, yalan söyleme, faizle iş yama, kadınlar için tesettüre uygun giyinmeme, gibi günahlar olduğu belirtilmiştir. Cemaatte yaptıkları zikir ve katıldıkları dini sohbetlerden aldıkları sevapların kendilerini ahirette kurtaracağına inandıkları görülmüştür. Ayrıca bir kısmına göre de cemaat liderlerinin kendilerine şefaet edip onları kurtaracağına inanmaları gibi nedenlerden dolayı cemaate katıldıkları görülmüştür.

Sonuç olarak yaş ve cemaate katılım arasında olumlu bir ilişkinin olduğu, her yaş grubunda ortak olan nedenlerden dolayı cemaatte buldukları görülmüştür. Eğitim, sosyoekonomik düzen, cinsiyet ve yaş faktörlerine ilave olarak modernleşme sürecinin de cemaate katılımı etkileyen önemli bir sosyal etken olduğu daha önce açıklanmıştır.

1.5. Modernleşme ve Cemaate Katılım İlişkisi:

Bütün dünyada uygulanmaya çalışılan modern yaşam, insanların yaşamını tamamen dinden, dini olan her şeyden uzaklaştırıp, onları sadece anı yaşamaya, sadece kendilerini düşünmeye itmiş, metafizik âlemi yok sayarak insanları Tanrı'dan uzaklaştırmaya çalıştığı araştırmalarda belirtilmiştir. Fatma Betül Akdin'in(2009) "Türk modernleşme sürecinde din toplum ilişkisi" , Mehmet Özay'ın(2006) "Günümüz sosyolojisinde modernleşme, sekülerleşme, din ilişkileri" gibi araştırmalarda bu durum görülmüştür. Cemaat içinde üst görevlilerden Hacı A.'nın da belirttiği üzere, bir mensup eğitilmiş veya eğitimsiz, zengin veya fakir, kadın veya erkek veya hangi yaş grubunda olursa olsun şehirleşmeyle gelen dünyevi uğraşların artması onların kalplerinde büyük bir manevi boşluk hissettirmiştir. Ve bunu doldurmak malayani(dünyevi boş şeyler) den uzaklaşmaları için cemaat bir sığınak olarak tercih ettikleri kurum olmuştur. İnsanlar hayatlarında oluşan bu boşluğu doldurmaya çalışırken karşılaştıkları dini cemaatler, onlara hayatlarında oluşan bu boşluğu dolduracak hayat biçimi ve dünya görüşü sunmuştur. Cemaat içinde görüşme yapılan mensupların birçoğu, neden Erenköy Cemaatine mensup olduğunuz sorusuna, kalplerinde yaşadıkları manevi boşlukları doldurmak istediklerini, içlerinde yaşadıkları ahiret korkusunu, cemaat aracılığıyla yaptıkları dini ritüeller sayesinde, daha az yaşadıklarını dile getirdiler. Yine bir kısmı, son zamanlarda toplumda yaşanan dünyevileşmenin kendilerini oldukça rahatsız

ettiklerini, kendilerini bu ortamdan korumak için cemaati adeta bir zırh gibi gördüklerini belirttiler. Bu açıklamalardan cemaatin ritüeller ve etkinlikleriyle psikolojik destek sağlayan bir kurum olarak tercih edildiği görülmüştür.

Kısaca özetlenecek olursa mensupları için Erenköy cemaati, kendilerini İslam'a yani Allah'a giden yolda yol gösterici olmakla birlikte İslami şuuru oluşturmalarına yardımcı olan bir araç ve aynı zamanda kalplerini Allah'a yaklaştıran bir aracı olarak oldukça değerli olmakla birlikte, bu sebeplerden ötürü tercih edilme noktasında oldukça cazip bir kurumdur. Şehirleşme ve göç süreciyle cemaate katılım arasında olumlu bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Şehirleşme ve göç sürecinin getirdiği işsizlik ve topluma uyumda sorun yaşayan mensuplar için K. Erenköy cemaati maddi yardım aldıkları, cemaat içindeki patronaj ağlarıyla iş bulabildikleri bir kurum aynı zamanda ihvan anlayışıyla sosyal ortam kurabildikleri dini grup olarak tercih ettikleri gözlemler sonucu edinilmiş önemli bulgulardır.

1.6. Karizmatik Lider ve Cemaate Katılım İlişkisi:

Son olarak cemaati tercih etme sebeplerinden karizmatik önderlerinin etkisi açıklanacaktır. Yukarıda da belirtildiği gibi karizmatik liderlerin, peygamberden sonra günümüze kadar her dönemde varlıklarını sürdürebilmeleri sosyologların her dönemde ilgisini çekmiştir. K. Erenköy cemaatinin kuruluşundan bu yana güçlü bir şekilde gelmesinde en önemli etkenlerden biri silsilede sırasıyla yer alan karizmatik liderinin değişen toplumsal yapının mesajlarını, yeni doktrinlerini kendi gruplarına başarıyla kabul ettirebilmeleri olduğu da yukarıda bahsedilmişti. Karizmatik liderin cemaate katılımı artırdığı K. Erenköy cemaatinde şu şekilde gözlenmiştir:

Mensupların bir kısmı herhangi bir cemaat liderine bağlanmadan kurtuluşa ermenin mümkün olmadığını belirttiler. Liderlerinde gördükleri kerametlerin, onun sahip olduğu dini bilgiye duydukları hayranlıkların veya silsile sistemiyle peygamberin manevi mirasçısı olduğuna inanmaları cemaate katılmalarında ki önemli etkenlerdendir. Cemaat içinde görüşülen bir sohbet başkanı bu konuyla ilgili şunları söyledi:

Mürşidi kâmilimiz" ahlaki açıdan son derece yüksek mertebeye sahip, çok güzel huylu, nazik, kibar, oldukça hassasiyetli bir insan, peygamber varisidir. Mürşidi kâmilimizin mübarek yüzünü görünce maneviyatlarda artış olur, sohbetlerini dinlerken feyiz alınır, onun sayesinde manevi huzura ereriz.

Açıklamalarını yaptıktan sonra, her yılda bir kez olmak üzere karizmatik liderin illerini ziyarete geldiklerinde, o ildeki hemen hemen bütün mensupları büyük bir heyecanın kapladığını o gün ne işleri olursa olsun erteleyip onun sohbetinde bizzat bulunmak için can attıklarına şahit olunmuştur. Nitekim sohbet günü geldiğinde oldukça kalabalık bir şekilde liderlerini karşılayıp ona gereken saygı ve sadakati gösterdiklerini ve sohbetin sonunda oldukça heyecanlı dakikalar yaşadıklarını, büyük bir manevi keyif aldıklarını, aynı zamanda o konuşurken kalplerinden maddi ve manevi isteklerini geçirdiklerini, liderlerinin hatırına Allah'ın dualarına cevap vereceklerine inandıklarını söylediler. Tüm bu sebeplerden ötürü de mensupların liderlerine olan büyük sevgilerinin ve ona duydukları saygılarının onları bu cemaatte tutan en büyük etken olduğunu belirttiler.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Dini değişim sürecine paralel olarak tarikatlar, örgütlenme düzeyinde, değerler ve dünya görüşü konularında önemli değişimlere uğrayarak cemaat adı altında yeniden canlanmışlardır. Vakıflara bağlı okulları, basın yayın organlarını etkili bir şekilde kullanmaları, toplu yaptıkları ritüellerinin olmayışı gibi nedenler tarikatların modern dönemde cemaat olarak isimlendirilmesinin nedenlerinden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Modern dönemde cemaat adı altında varlıklarını devam ettiren dini gruplar sosyal hayatta tercih edilen kurumlar olarak varlıklarını devam ettirmektedirler. Modern dönemin getirisi olarak eğitimli insan sayısının gün geçtikçe artması, cemaatlerde de eğitimin artması, okullarıyla birlikte topluma uyum sağlamaya çalışmaları, insanların daha bilinçli bir şekilde cemaatleri tercih ettiklerini göstermiştir.

İnsanların cemaatlere mensup olma nedenlerinin sosyal yönünü anlama temel probleminden hareket eden bu çalışma bünyesinde yapılan araştırmalar Erenköy Cemaati mensuplarının genel olarak eğitim, sosyoekonomik düzey, yaş, cinsiyet, şehirleşme, sekülerleşme, karizmatik liderin etkisi gibi sosyal faktörlerin cemaate mensup olmalarında etkili sosyal faktörler olduğunu göstermiştir. Kişilerin eğitim düzeyi ile cemaatlere katılımları arasında bir ilişki var mıdır? Alt probleminden yola çıkan bu çalışma bize eğitim düzeyi ile cemaat arasında bir ilişkinin var olduğunu, ancak; bu ilişkinin doğru orantılı olmadığı yani eğitim düzeyi arttıkça cemaate katılım artmaktadır veya azalmaktadır denilemeyeceğini göstermiştir. Bunun yerine eğitim düzeyi ile cemaate katılım arasında bir ilişkinin var olduğunu, bu ilişkinin sebebinin her eğitim düzeyine göre değişmekte olduğunu göstermiştir. İlkokul ve ortaokul mezunlarının daha yüzeysel ve zayıflıklarını gidermek için, cemaatte aktif görevler alabilmek için ve yeteneklerini kullanabilmek için cemaate üye oldukları sonucuna ulaşıldı. Lise mezunlarının üniversiteye yani bir meslek sahibi olmaya duydukları özlemleri gidermek için cemaatin verdiği rollerle bu eksikliklerini gidermeye çalıştıkları

için, üniversite mezunlarının ise diğer düzeylere nazaran maddi beklentileri olmadan daha bilinçli bir şekilde cemaate üye oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Bununla birlikte alt gelir düzeyine sahip mensupların cemaatlerde var olan patronaj ilişkileri sayesinde iş bulma kaygılarından dolayı, yüksek gelir düzeyine sahip bireylerin ise Allah rızasını kazanmak için cemaati tercih ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Kadınların ise kendilerini ifade edebildiği, sosyalleşebildiği, duygularını daha rahat ifade edebildikleri için erkeklerin ise cemaatin yönetim bölümünde önemli işleri yerine getirerek sorumluluk aldıkları ve bunu başarıyla yerine getirdikleri, aynı zamanda Allah'ın rızasını kazandıkları düşüncesi gibi sebeplerle cemaati tercih etmeleri, cinsiyet faktörünün de cemaate katılımı etkileyen önemli faktörlerden olduğunu göstermiştir. Yaş gibi değiştiremeyeceğimiz sosyal faktörlerden olan cinsiyetinde cemaate katılımı etkileyen faktörlerden olduğuna ulaşılmıştır. Gençlerin iş bulma arkadaş edinme gibi daha dünyevi sebeplerle, orta yaşlıların manevi boşluğu doldurma, sıkıntılarından kurtulabilme ümidiyle, yaşlıların ise ahiret endişesinden dolayı cemaate katıldıkları sonucu elde edilmiştir.

Yine modernleşmeyle birlikte toplumsal yapıdaki değişimin getirdiği bir durum olarak insanların yaşadıkları bunalımlar, bireyselleşmenin getirdiği yalnızlık sorunu ve benzer sorunlar insanların cemaatlere yönelmelerinin sebepleri arasında olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Patronaj ağlarıyla sağlanan maddi imkânlar ve hızlı kentleşme süreciyle yaşanan gelişmelerde her yere devletin yetişememesinden dolayı oluşan boşluğu cemaatlerin doldurmaya çalışmaları da cemaatlere katılımı etkileyen etkenler arasında belirtilmiştir. Yaşanan hızlı değişim sürecinde sosyal güvenlik mekanizmalarında yer alan boşlukta özellikle ekonomik dalgalanmalardan etkilenen gruplar için alternatif mekanizmalar üretilmediğinden sosyal gruplar için bütünleştirici bir topluluğun üyesi olmakta cemaatlere katılımı artıran etkenler arasında belirtilmiştir.

Yine aynı şekilde modern yaşamın gelmesiyle birlikte insanların kişisel ihtiyaçlarının bir hayli artması, ancak insanların bu ihtiyaçlarını karşılamaya yetişememesi, bu noktada cemaatlerin devreye girerek insanların ihtiyaçlarını karşılamaları sonucunda da cemaatlerin taraftar kazandıkları da yapılan araştırmalarda ulaşılan bir sonuçtur. Yine modern yaşamla birlikte gelen yoğunluk, yabancılaşma ve yalnızlaşma durumlarından bir kurtuluş yeri olarak görülen cemaatler, hızlı modernleşmeye modern bir teki olarak

tercih edilen kurumlar oldukları yapılan araştırmalarda ulaşılan sonuçlar olmuştur. Modern yaşamın yoğunluğundan kurtulmak için yabancılaşma ve yalnızlaşma gibi sorunlardan kurtuluş vaat ederler. Cemaatler mensuplarıyla samimi ve yüz yüze bir iletişim kurarak onları gündelik hayatın bunalımından uzak tutmaları sebebiyle de tercih edilen kurumlar oldukları sonucuna ulaşılmıştır..

Cemaatlerin tercih edilme nedenlerinden biri olarak karizmatik liderin otoritesini meşrulaştırırken kullandıkları silsile, keramet veya dini bilgi ile liderlerinin Hz. Muhammed'le arasında bağ olduğu dşnncesi mensuplarında kurtuluş duygusu uyandırmaya ve mensuplar tarafından cemaati tercih etmelerinde önemli bir etkeni oluşturduğu sonucu elde edilmiştir. Son dönemlerde yaşanan ruhsal sıkıntılarının giderilmesi ve kalplerde oluşan manevi boşlukların cemaat ritüelleriyle beraber yaşadıkları manevi hazla giderilmeye çalışılması da mensuplar tarafından cemaatlerin cazip görülmesini sağlamıştır. Sonuç olarak, K. Erenköy cemaatimin bu kadar fazla tercih edilme sebeplerinin sosyal açıdan değerlendirilmesinin oldukça önemli olması, araştırmanın oldukça önemli bir konuyu açıklığa kavuşturduğunun delilidir.

KAYNAKÇA

- Akyüz Niyazi, “Dinlerin Teşekkülünde Dini Liderlerin Karizması”, *Ankara Üniversitesi Dergisi*, 2000, C. 41, S. 1.
- Akyüz Niyazi, *Dinin Örgütsel İklimi Dini Gruplar*, Gündüz yay., Ankara 2007.
- Atacan Fulya, *Sosyal Değişme ve Tarikat, Cerrahiler*, Hil Yay., İstanbul 1990.
- Atay Tayfun, *Batı’da Bir Nakşi Cemaati Şeyh Nazım Kıbrısı Örneği*, Berfin Yay., İstanbul 1996.
- Aybudak Utku, *Nakşibendiliğin Politik Evrimi Ve İskender Paşa Cemaati*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)
- Bodur Hüsnü Ezber, “Sekt (Fırka) Tipi Dini Organizasyonun Örneği Olarak Haricilik Hareketine Sosyolojik Bir Bakış”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (2007).
- Bozkuş Metin, “İslâm Mezhepleri Tarihi Açısından Dini Düşüncenin Geçirdiği Evreler”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6/1, 2002.
- Bryan S. Turner, *Max Weber ve İslam Eleştirel Bir Yaklaşım*, Vadi Yay., (Çev. Yasin Aktay), Ankara 1991.
- Cezayirli Gülay, “Dini Grup ve Toplumsal Grup”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37/1, 1997.
- Cook Michael, “Max Weber ve İslam Mezhepleri”, (Çev. Celalettin ÇELİK) *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2004, IV.
- Çelik, Celalettin, “Türkiye’de Dini Gruplar Sosyolojisi”, *Erciyes Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 2011.
- Demircioğlu, Mağdule, *Sosyal ve Kültürel Sermaye Bağlamında Sakatlık Alanına Bakmak*, 2013.

- Fığlalı, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yay., Ankara 1980.
- Freyer Hans, *İçtimai Nazariyeler Tarihi*, (Çev. Tahir Çağatay), Ankara, 1977.
- Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev., Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1999.
- Gönüllü Müzeyyen, “Grup ve Grup Yapısı”, *C.Ü.İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2/7, 2001.
- Günay Ünver, “Gruplar Sosyolojisi ve Günümüz Türkiye’inde Dini Gruplar”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, 4/7, 2010.
- Gündüz Şinasi, “Dinlerde Ayrılık ve Çatışma: Ortodoksi-Heresi Kavgası”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 9, 2004.
- Kaya Kamil, *Küçük Gruplar Sosyolojisi*, Kitabevi Yay., Isparta 2008.
- Kehrer Günter, Weber Max, *Din Sosyolojisi*, (Der: Yasin Aktay- M. Emin Köktaş, Çev: M. Emin Köktaş, Abdullah Topçuoğlu, Yasin Aktay vd.), Vadi Yay., Ankara 1998.
- Kılıç Ahmet Faruk, “Din Sosyolojisinde Dini Grup Tipolojileri”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 5/13, 2007.
- Kızılçelik Sezgin, *Sosyoloji Teorileri*, Yunus Emre yay., Konya 1994.
- Kirman M. Ali, *Yeni Dini Hareketler Sosyolojisi*, Birleşik Yay., Ankara 2010.
- Köroğlu Zehra Cemile, “Türkiye’de Dini Hayatın İncelenmesi: Bütüncül Bir Yaklaşım”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 2, 2012.
- Kurt Abdurrahman, “Weber’in İslam Görüşü Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19/1, 2010.

- Kurt Abdurrahman, Çelik Celalettin, Akyüz Niyazi, *Din Sosyolojisi*, (Editör; Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu), Grafiker yay., Ankara 2013.
- Kuş Elif, *Nicel- Nitel Araştırma Teknikleri*, Anı yay., Ankara 2009.
- Mardin, Şerif, *Din ve İdeoloji*, İletişim Yay., İstanbul 2012.
- Mensching Gustav, *Din Sosyolojisi*, (Çev. Mehmet Aydın), Tekin Yay., Konya 1994.
- Ritzer George, *Sosyoloji Kuramları*, (Çev. Himmet Hülür), De ki yay., Ankara, 2013.
- Swartz, David, *Kültür ve Din İncelemeleri Arasındaki Köprü: Pierre Bourdieu'nun Sembolik Gücün Politik Ekonomisi*, 2013.
- Tatar Hüsniye, *Nuh'un Gemisindekiler Şehirleşme ve Dini Cemaatleşme*, Turan Yay, İstanbul 1999.
- Topbaş Osman Nuri, *İmandan İhsana Hak Yolculuğu*, Erkam Yay., İstanbul 2009.
- Topbaş, Osman Nuri, "Hayırlı Ümmet", *Altınoluk Dergisi*, Temmuz 2014.
- Topbaş, Osman Nuri, *Altın Silsile*, Altınoluk Yay., İstanbul 2012.
- Topbaş, Osman Nuri, *İmandan İhsana Hak Yolculuğu*, Erkam Yay., İstanbul 2009.
- Turner, Bryan S. , *Max Weber ve İslama Eleştirel Bir Yaklaşım*, Vadi Yay., Ankara 1991.
- Usta Niyazi, *Menzil Nakşiliği, Sosyolojik Bir Araştırma*, Töre yay., 1997.
- Weber Max, *Din Sosyolojisi*, (Çev. Latif Boyacı), Yarın Yay., İstanbul 2012, www.osmannuritopbas.com, 2008
- Yapıcı Asım, "Türk Toplumunda Cinsiyete Göre Dindarlık Farklılaşması: Bir Meta Analiz Denemesi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Dergisi*, C. 17, S. 2, 2012.

- Yelken Ramazan, “*Geç Modern Dönemde cemaat olgusuna teorik bir yaklaşım (Cemaat sosyolojisi)*”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 1998(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)
- Yenen İbrahim, “Zaman ve Dindarlık İlişkisi: Ramazan Dindarlığı”, *Ekev Akademi Dergisi*, Y. 19, S. 62, 2015.
- Yılmaz Reha ve Özçelik Sezai, “Çatışma Teorileri Işığında Gürcistan ve Karabağ Çalışmalarının Çözümlemesi”, *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, İstanbul 2012.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Emine Merve AKSOY

Uyruğu: Türkiye (TC)

Doğum Yeri ve Tarihi: KAYSERİ- 17.04.1988

Medeni Durumu: Evli

Tel: 05372284119

E-mail: e.merve.b@hotmail.com

Yazışma Adresi: Nazım Bey Bul. Kemeraltı Mah. Hasbahçe Sit. 76/3

MELİKGAZI/KAYSERİ

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
İlköğretim	Şehit Aziz Özkan İÖO	2002
Ortaöğretim	Ali Rıza Özderici AİHL	2006
Lisans	Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi	2010
	Din kültürü Öğretmenliği	
Yüksek Lisans

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
2010- 2016	MEB	Öğretmen

YABANCI DİL

İngilizce